

Dorovský, Ivan

Počátky poznávání Makedonie u nás

In: Dorovský, Ivan. *České země a Balkán : kapitoly z dějin česko-makedonských a makedonsko-českých styků*. Vyd. 1. V Brně: Universita J.E. Purkyně, c1973, pp. [15]-46

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121132>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

POČÁTKY
POZNÁVÁNÍ MAKEDONIE
U NÁS

Počátky zájmu o slovanské národnosti v Čechách. — J. Dobrovský a jeho bulharistická práce. — Evropští cestovatelé 1. poloviny 19. století. — P. J. Šafařík a jeho znalosti bulharského a makedonského nářečí. — Prameny, z nichž čerpal. — Šafařík a makedonské lidové písně. — Šafaříkovi informátoři z Bulharska a Makedonie v Novém Sadu. — Jeho zájem o Makedonii. — Slovanské starožitnosti. — Slovanský národopis. — Šafaříkova charakteristika hlavních znaků nové bulharštiny (makedonštiny). Jeho etnografická mapa Balkánu. — Šafaříkův úvod k Müllerově knize. — Šafařík a Grigorovič. — Šafařík a otázky cyrilometodějské. — Jeho přehled nejstarších dějin bulharské (makedonské) literatury. — Některé další Šafaříkovy práce. — Ohlas jeho díla u bulharské a makedonské inteligence. — Robežova kritika Šafaříkových Starožitností. — Vztah rodící se makedonské inteligence k Šafaříkovu dílu. — Makedonská a vůbec balkánská tematika v prozaickém díle P. Chocholouška. — Rozbor jeho romantických povídek.

Zájem o slovanské národnosti, jejich jazyk a písemnictví se projevoval v českých zemích již od dávných dob. Na starší českou literaturu, pojednávající též o slovanské etnické a jazykové příbuznosti pak navazovali čeští obrozenští činitelé. Pokud v ní byly zmínky o Bulharsku a Makedonii, byly povětšinou spojovány s cyrilometodějskou misí na Moravu.

Hlavní a všestrannější poznávání jižních Slovanů, mezi nimiž i Bulharů, k nimž se řadili také Slované, obývající území Makedonie, nastoupilo teprve v 19. století. Slovanské národní obrození položilo zájem o slovanské jazyky a národnosti na zcela nových základech. Patriarcha slavistiky Josef Dobrovský vystoupil proti směšování slovanských jazyků a přinesl jejich klasifikaci. Podle Dobrovského¹ mohl hlavní dialekt, který byl široce rozšířen, zahrnovat více nářečí. Tak pod hlavní dialekt ilyrský pojal Dobrovský nářečí „bulharské, bosenské, srbské, slavonské a dalmátské“² a později též nářečí dubrovnické. O významu Dobrovského bulharistické práce pro poznávání novobulharského jazyka a novobulharské literatury pojednala nově a velmi zasvěceně Věnceslava Bechyňová, která doplnila o nová fakta a nové skutečnosti starší českou a bulharskou literaturu o této otázce.³

Dobrovského zájem se soustředil především na otázku jazyka Cyrila a Metoděje. První Cyrilovy překlady byly podle Dobrovského napsány v makedonskosrbském nářečí. Dobrovský se později zabýval charakteristikou bulharštiny a shromažďoval bulharské paralely k Petrohradskému srovnávacímu slovníku.⁴ Bechyňová vystopovala Dobrovského informátory

¹ Josef Dobrovský, *Geschichte der böhmischen Sprache*, Praha 1791, str. 314.

² Tamtéž, str. 5.

³ Věnceslava Bechyňová, *Josef Dobrovský a česká bulharistika. Počátky* Praha 1963.

poznávání Bulharska a bulharského jazyka u nás, Rozpravy ČSAV, roč. 73, seš. 11,

⁴ P. S. Pallas, *Glossarium comparativum linguarum totius orbis. Srvnitelnyje slovari vsěch jazykov i narěčij, sobrannyje desniceju Vysočajšej osoby*. I–II, Sankt Petersburg 1787–1789.

o bulharštině, k nimž patřil hlavně Vuk St. Karadžić.⁵ Velmi zajímavé je autorčino srovnání Dobrovského slovníčku v jeho pozůstalosti s Vukovým Dodatkem, neboť Vukův Dodatek, jak známo, zachytil makedonské nářečí z okolí Razlogu.⁶ „V rukopisu Dobrovského pozůstalosti odpovídá tomuto dialektu“ (tj. razložskému – id) – píše Bechyňová – „hlavní znak všech západních nářečí, e používané ve všech postaveních místo staroslověnského ѣ. Zajímavé je, že v Dobrovského rukopisu je uvedena u sloves zřejmě 1. osoba sg., zakončená na -m. Je to tedy opět shodně se západními dialekty, v nichž se u sloves 1. a 2. časování objevuje koncovka -m v 1. osobě sg.“⁷

Vukův Dodatek měl pro vývoj bulharistiky, a dnes bychom mohli říci i makedonistiky, velký význam, neboť v něm byly otištěny kromě slovníčku také bulharské ukázky z Lukášova evangelia, Otčenáš a 27 lidových písní z Razložska. Karadžić se v něm rovněž zmiňoval o dvou knihách makedonského písmáka Joakima Krčovského a o Daniilově Lexikonu tetraglosson.⁸

Dobrovského názory na jazyk Cyrila a Metoděje se vyvíjely a v knize Cyril a Metoděj apoštolové slovanští (1823) dospěl k názoru, který je nejbližší historické skutečnosti, totiž „že jazyk jejich byl starým, ještě nesměšeným srbsko-bulharsko-makedonským dialektem“.⁹ V souvislosti s hledáním vlasti staroslověnštiny psal Dobrovský začátkem ledna r. 1824 P. Köppenovi: „V Makedonii byl objeven dialekt, který prý je nejbližší staroslověnskému. Poukázal na to již Dalmatinec Lucius a já jsem zcela úmyslně prohlásil starý bulharsko-srbsko-makedonský dialekt za církevní slovanštinu. Nesmí se hledat na Moravě, také ne v Kraňsku, protože Cyril s sebou přinesl už hotové knihy a nenaučil se své řeči v Lublani, nýbrž v Soluni.“¹⁰ Tyto zprávy, jak uvidíme dále, měl Dobrovský od P. J. Šafaříka.

V 30. letech 19. století se pak začínají objevovat v českém tisku některé překlady z cestopisů cizích autorů, kulturně historické a národopisné zprávy o Bulharsku a Turecku. Jak poznamenává Bechyňová, šlo se i zde ve šlépějích Josefa Dobrovského.¹¹ Konkrétní makedonskou tematiku však nacházíme v českém tisku až roku 1834, kdy časopis Světozor (redaktorem byl v té době P. J. Šafařík) otiskl zprávu anonymního cestovatele o makedonských ženách a dívkách z okolí Soluně, v níž se popisoval místní kroj a některé lidové obyčeje.¹²

Makedonie však zůstávala pro Čechy i Evropu do počátku 19. století téměř úplně neznámou oblastí. Teprve angličtí, francouzští a němečtí cestovatelé a učenci přinesli během první poloviny 19. století některé konkrétnější zprávy. Angličan W. M. Lea ke navštívil evropské Turecko

⁵ V. Bechyňová, cit. dílo, str. 44.

⁶ *Dodatek k Sanktpeterburgskim sravnitel'nim rječnicima sviju jezika i narečija*, Bělehrad 1822.

⁷ V. Bechyňová, cit. dílo, str. 44.

⁸ Šlo o knihy Joakima Krčovského, *Sija kniga glagolemaa mitarstva*, Budín 1817 a *Različna poučitel'nija nastavenija*, Budín 1819; Daniil, *Lexikon Teiraglosson*, Moschopoli 1794, Benátky 1802. Viz též V. Pogorelov, *Opis na starite pečatani bálgarski knigi 1802–1877*, Sofie 1923.

⁹ V. Bechyňová, cit. dílo, str. 59.

¹⁰ Cituji podle V. Bechyňové, cit. dílo, str. 60–61.

¹¹ V. Bechyňová, cit. dílo, str. 79.

¹² *Bulharské žnečky*, Světozor, roč. 1834, str. 331n.

a Řecko jako zvláštní vyslanec anglické vlády počátkem minulého století několikrát. Ve svých pracích se zmiňuje také o oblastech, kde se mluví slovansky.¹³ Francouzský konzul M. P o u q u e v i l l e přiznal, že nemohl navázat styk s místním obyvatelstvem, protože znal pouze několik „slovanských slov“. V 30. letech procestoval evropské Turecko francouzský vědec A m i B o u é.¹⁴ Pokusil se mimo jiné o vymezení hranice mezi řecky a slovansky mluvícím obyvatelstvem Makedonie. O historii, etnografii a literatuře Slovanů v evropském Turecku pojednal C. R o b e r t.¹⁵ Zmínku o setkání s „bulharskými“ sedláky najdeme také u německého fytogeografa A. G r i e s e b a c h a.¹⁶

Na malé a nedostatečně topografické, etnografické, jazykové a jiné údaje o Makedonii si stěžoval ve 40. letech minulého století ruský slavista Viktor Ivanovič Grigorovič, jeden z nejlepších Šafaříkových informátorů o dějinách, staroslověnských památkách, jazyce a zeměpisu Makedonie. Grigorovič byl prvním slavistou, který procestoval Makedonii a podal o tom zprávu nejprve svým českým přátelům.¹⁷

První pokus o systematické shrnutí názorů uvedených a jiných autorů o národnostním složení obyvatelstva nejen v Makedonii, ale na Balkáně vůbec, znamenalo Šafaříkovo vědecké dílo. P. J. Šafařík se hodně opíral o Pouquevilla, Griesebacha, Bouéa a C. Roberta a přinesl nové pohledy na balkánské Slovany. My se pokusíme vystopovat v Šafaříkově díle to, co souvisí s naším tématem.

Už za svých slavistických studií v Jeně prostudoval Šafařík některé spisy J. Dobrovského (zejména jeho sborníky *Slavín* a *Slovanka*) a začal shromažďovat bibliografii ke slovanským literaturám. V jenském konceptu budoucí *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (Budín 1826) najdeme výklad staroslověnského jazyka a literatury.¹⁸ V *Dějínách slovanského jazyka a literatury* si Šafařík, opíraje se

¹³ W. M. Leake, *Researches in Greece*, Londýn 1814; týž, *Travels in Northern Greece*, sv. I–IV, Londýn 1835. Zde v I. a III. svazku věnoval Leake zvláštní pozornost Makedonii.

¹⁴ F. M. Pouqueville, *Voyage en Morée à Constantinople, en Albanie pendant les années 1798, 1799, 1800 et 1801*, Paříž 1805; A m i B o u é, *La Turquie d'Europe*, Paříž 1840, německý překlad *Die europäische Türkei*, 1889.

¹⁵ Francouzská vláda vůbec v první polovině minulého století usilovala o výchovu řady odborníků na balkánské otázky. Většina z nich sledovala Mickiewiczovy přednášky. Cyprien Robert se stýkal s Illyrci v Bělehradě a Záhřebě už roku 1843 a o dva roky později jeho mladý, šestadvacetiletý krajan Hippolyt Desprez. Robert byl několik let mezi Slovany a sám se stal „téměř Slovanem“, vcítil se do slovanského prostředí a jeho kniha o balkánských slovanských a neslovanských národech *Les Slaves de Turquie, Serbes, Monténégrins, Bosniaques, Albanois et Bulgares*, Paříž 1844, měla „být průvodcem pro cestovatele, příručkou pro diplomaty a sbírkou nových dokumentů pro všechny přátele historie, etnografie a literatury“ – jak sám píše v úvodu. Viz Frank Wollman, *Slavismy a antislavismy za jara národů*, Praha 1968, str. 201. Německý překlad Robertova spisu *Die Slaven der Türkei, I–II*, Stuttgart 1844, slovenský překlad je z roku 1868.

Později C. Robert přinesl mnoho cenných dokladů o Slovanech na Balkáně, vytykal Šafaříkovi, jehož dílo dobře znal, že málo k nim přihlížel a snažil se jej doplnit. Robert zastával integrační stanovisko slovanského romantismu a pokládal všechny Slovany za jeden národ.

¹⁶ A. Griesebach, *Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839*, Göttingen 1841.

¹⁷ V. I. Grigorovič, *Svědectví o slovanských apoštolicích v Ochridě*, Časopis Českého muzea, 1847, str. 508–521.

¹⁸ V. J. Nováček, *F. Palackého korespondence a zápisky*, II, Praha 1902, str. 13.

o díla starší (Dobner, Středovský, Schlözer, Dobrovský), položil otázku o jazyce a národnostním charakteru Cyrilova a Metodějova rodiště Soluně. Odpověděl na ni tak, že Soluň obývali Slované, kde se bratři mohli naučit slovanskému jazyku; ponechal však nezodpovězenou otázku, zda Makedonii obývali Bulhaři nebo Srbové. Pozdější slavistická věda, jak známo, vysvětlila tuto otázku ve prospěch makedonských Slovanů.

Pojednáváje o jazyce a literatuře „Slávovsbů řeckého ritu“, Šafařík podal výklad také o Bulharech, tedy i o Bulharech = Slovanech v Makedonii, kteří rovněž patřili k řeckému církevnímu obřadu. Jeho odhad o počtu Bulharů (tedy i Slovanů v Makedonii) byl však nepřesný a později jej sám opravil (odhadoval celkem 600.000). Stefana Žefaroviće zařadil Šafařík do srbské literatury, jak ani jinak nemohl, třebaže dnes patří jak do literatury srbské, tak i do literatury bulharské a makedonské. Jeho *Stemmatografie* (Vídeň 1742) zachycuje erby srbské, bulharské i makedonské.¹⁹

Šafaříkovy znalosti bulharského dialektu nebyly v té době značné. Sám přiznává, že „o nejstarších osudech bulharského dialektu nevíme téměř nic“.²⁰ Bulharštinu pokládal Šafařík ještě za podřečí „celosrbštiny“. Šafaříkovi v té době byla známa slova (bulharská) z Petrohradského srovnávacího slovníku a ukázky prózy, lidové písně a gramatické poznámky, které uveřejnil Vuk Stefanović Karadžić ve svém Dodatku.

Jestliže Šafařík pod vlivem Köppenovým projevil určitou nedůvěru ke Karadžićově Dodatku, pak to bylo proto, že písně, které v něm Vuk uveřejnil, byly z Razlogu, tedy z oblasti makedonské. K jejich jazyku (lépe nářečí) právem někteří Bulhaři z Trnovska projeví jisté výhrady, neboť jim tento dialekt byl dosti vzdálený, neshodoval se s nářečím, jímž sami mluvili.²¹ Jak vyplývá z Vukovy korespondence s Kopitarem a Köppenem, sám Vuk nevěděl, kde město Razlog leží. Byl však přesvědčen, že někde v Makedonii.²² Faktem však zůstává, že Vukem vydané lidové písně jako

¹⁹ Makedonci jej dnes, nejen proto, že se narodil v Dojranu v Makedonii, řadí také do své literatury. Domnívám se, že ne neprávem.

²⁰ P. J. Šafařík, *Dejiny slovanského jazyka a literatury všetkých nářečí*, Bratislava 1963, str. 231.

²¹ Kopitar v dopise Vukovi z 29. listopadu 1822 píše, že Mustakov z Trnova nesouhlasí s tím, co napsal o bulharštině. Zároveň se ptá: Wo ist also Razlog?, *Vukova prepiska*, I, Bělehrad 1907, str. 205.

²² V dopise V. Karadžiće P. I. Köppenovi ze 14/26. prosince 1822 píše: „Ja ne somnevajas' o poméstnom rozličii Bolgarskoga narěčija, skazal, čto mně v sobranii onych opytov posobstvovali Bolgari iz preděla Razloga; a gděže Razlog, ja vam teper' ne znaju skazať, no verno znaju, čto on prežde budet v Makedonii, neželi na granicah Serbii“. *Vukova prepiska*, III, Bělehrad 1909, str. 556–557. Vuk Kopitarovi v dopise ze dne 9. prosince 1822 píše, že Mustakova zná jen málo podle jména. Že je kramář, a že na takové lidi nelze spoléhat.“ Kde je Razlog, to vám nyní nevím říci, ale zeptejte se Reků a Bulharů v kavárně U bílého vola, oni Vám to snadno řeknou. Na hranici srbské určitě ne, ale nevím, zda to není někde v Makedonii“. *Vukova prepiska*, I, str. 207.

V dopise Kopitarovi z 15/27. prosince 1822 pak psal Vuk o tom, že Köppen by se měl zeptat jistého Lazara Germana z Razlogu, který by mu řekl, kde se Razlog nalézá. Ten by ho přesvědčil, že není vše tak, jak napsal. *Vukova prepiska*, I, str. 211. A 28/12. 1822 psal Kopitarovi ze Zemunu: „Je-li tam ještě Köpp. (en), řekněte mu, že Razlog je v Makedonii nedaleko Seresu; A Mustak (ov) je z Rabrova [(snad má být správně z Gatrova – id) (nedaleko Trnova)]. I zdejší Bulhaři opravdu přiznávají (jak jsem také sám řekl), že se v pravém Bulharsku (dole kolem Dunaje) mluví trochu jinak (nebo jak oni říkají „zanosi jezikom“), než v Makedonii“, *Vukova prepiska*, I, str. 212.

bulharské neodrážejí tehdejší stav bulharštiny, ani stav hlavních bulharských nářečí, z nichž se později formoval bulharský spisovný jazyk.

Šafařík se zmiňuje ve svých Dějinách o Daniilově Slovníku čtyřjazyčném a zajímal se o něj i později.²³ V jeho pozůstalosti je uchován sešit nadepsaný „Kněze Daniela z Moskopole Bulharské cvičení“,²⁴ v němž si Šafařík pořizoval poznámky a výpisky z Leakova textu a k makedonským paralelám, které uvádí Leake jako bulharské, připojil české vysvětlivky.²⁵ Svědčí to nesporně o Šafaříkově pozorném studiu této památky, patřící dnes jak do dějin makedonské literatury, tak i do dějin albánské a řecké lexikografie.²⁶ Šafaříkem vypsaná a vysvětlená věta „*Vetkata ot triandafilot imat tarnje, toku izvaat haren rod i mirisat hárno*“ sama o sobě svědčí, že jde o makedonský ochridský dialekt.

Šafaříka velmi zajímal originál Daniilova Lexikonu. Dokonce se obrátil na Vuka Karadžiče s prosbou (v dopise ze dne 24. ledna 1834), aby mu nějakým způsobem ve Vídni obstaral Lexikon tetraglosson, nebo aby aspoň jej mohl dostat vypůjčit k excerpici.²⁷

Výsledkem Šafaříkova několikaletého úsilovného shromažďování materiálu byl i jeho *Popis písemnosti bulharských*,²⁸ v němž jsou i takové záznamy, které nepatří jen do bulharské literatury, nýbrž také do literatury makedonské. „Šafaříkův zájem o bulharské písemnictví spadá do doby“ — píše V. Bechyňová, — „kdy v Bulharsku samém mohlo stěží dojít k podobnému studiu bulharského písemnictví“.²⁹ Toto tvrzení dvojnásob platí pro společné bulharsko-makedonské začátky makedonského písemnictví v 1. polovině 19. století.

Kromě církevněslovanských památek nacházíme v Popisu písemnosti

²³ *Vukova prepiska*, IV, Bělehrad 1909, str. 678.

²⁴ Literární archiv Národního muzea v Praze, sign. IX G 11.

²⁵ W. M. Leake, *Researches in Greece*, Londýn 1814.

²⁶ Třebaže to je první makedonský tištěný text, Daniilovým cílem nebylo upevnit psaní v makedonštině, nýbrž pomocí Slovníku napomáhat grecizaci jak makedonských Slovanů, tak i Valachů a Albánců. Viz B. Koneski, *Gramatika na makedonskiot literaturnen jazik*, del I–II, Skopje 1967, str. 27n. *Tetraglosson*, nebo podle našeho názoru by bylo třeba uvádět správnější název *Isagogikí didaskalia*, *Stichi apli katá alfáviton*, začíná výzvou k Albáncům, Valachům, Bulharům a cizojazyčnickům, aby zanechali svého vlastního jazyka, naučili se řecky a aby se z nich stali Řekové: „*Alvani, Vlachi, Vulgari, Allöglossi, charite ki' etimasthite òli sas Romèi na genite. Varvarikis afikontes glòssan fonìn kè ithi.*“ Pop Daniil se nedomníval, že by svým dílem mohl hned pořečtit tamější valašské, makedonské a albánské obyvatelstvo, doufal však, že se děti mohou naučit trochu řecky mluvit, číst a počítat: „*nà prochorisete katá mikròn ke is tin Romeikìn glòssan... na máthun meriká grámmata ke òligus logiarismus.*“ Viz *Isagogikí didaskalia, Stichi apli katá alfáviton*, Venetia 1802, str. 37–38. Viz též Jordan Ivanov, *Gräcko-bälgarski otnošenija*, in: Sbornik v čest na prof. L. Miletič, Sofie, str. 163 a Ivan Snegarov, *Uništoženieto na Ochridskata patriaršija i vlijanieto na elinizma v Bälgaria*, Makedonski pregled, roč. II, 1926, čís. 3, str. 65–110.

²⁷ Šafařík psal: „Bester Freund! Sie die Gewogenheit, sich in bei den Griechen und Cincaren nach einem Exemplar von Lexikon tetraglosson, neugriech. albanes. walach u. bulgar von Priester Daniel. Venedig 1802. für mich umzusehen. Wollte man es nicht verkaufen, so sollte man es mir wenigstens leihen zum Excerptieren“. Viz *Vukova prepiska*, IV, Bělehrad 1909, str. 678; viz též V. Bechyňová, *Novobulharská literatura v díle P. J. Šafaříka*, sb. Franku Wollmanovi k 70. narozeninám, Praha 1958, str. 182–198.

²⁸ V. Bechyňová, *Popis písemnosti bulharských P. J. Šafaříka*, Slavia, roč. XXX, 1961, str. 282–311.

²⁹ Tamtéž, str. 284.

bulharských v oddíle Recensiones také tyto velmi přesné záznamy, jež patří rovněž do makedonské literatury:³⁰

1. Danielis Tetraglosson, Moschopoli c. 1770. Venetiis 1802. Londini ap. Leake 1814.
2. Sija kniga glagolemaa mitarstva. Prev. Joakim daskal Krčovski. Budin 1817.
3. Povest radi strašnago i vtorago prišestvija Christova. Sobrana... i prevedenna... ot chadži Joakima daskala (Krčovski).
4. Različni poučitelni sobranija (napsáno cyrilicí). Različna poučitelni nastavlenija, soč. Jo a k i m o m H a d ž i, v Budině 1819.
5. Čudesa presv. Bogorodicy, prevedeny od kniga Amartolon Sotirija, na bolg. jazyk, trudom i nastojan... kupcev Dim. Filipoviča i Mim. Zozura. Budim 1817. Prev. I. Krčovski.
6. Vuk Stefanović Karadžić, Dodatak k S. P. sravnitel. rečnicima, u Beču 1822.
7. Velmi důležitý je záznam evangelia řeckým písmem, k jehož názvu Šafařík připsal, že viděl jen titul a jeden list čtení ve dvou sloupcích. Jde o titul: *Εναγγέλιε να γοσποδα μπογα η σπασα νασεγο Ιησουσα Χριστω etc. Πρεπίσανο... ot μένε Πανελ ιρομοναχ... ροδομ Βοδενσυια ot σελο Κοριτιοβω. Σολον, στ. Κυριαμοβα Δαρζηδεν. 1852.*

Titul je pro dějiny makedonské literatury zajímavý také tím, že se o něm v makedonské odborné literatuře zatím nepsalo a také proto, že je psán řeckým písmem. Je známo, že v Soluni existovala tiskárna Teodosije Sinaitského, který tiskl slovanské knihy už ve 40. letech minulého století. Spis však byl vydán až po vyhoření Sinaitského tiskárny v tiskárně Kiriaka Držilovce. Autorem přepisu je Pavel Božigrobski ze vsi Konikovo na Vodensku, jak také sám uvádí v titulu knihy.

8. Ze Šafaříkova Popisu by bylo lze zařadit dnes jak do bulharské, tak i do makedonské literatury také „Přijatelskoje pismo ot blágarina k gráku“, napsané Natanailem Stojanovićem a vydané v Praze r. 1852 Ivanem Šopovem.
9. Budiž nám dovoleno se trochu podrobněji zastavit u Šafaříkova záznamu o otištění bulharských lidových písní ve Vrazově záhřebském časopise K o l o. Jde o písně, které zapsal Viktor Grigorovič, který při své cestě z Makedonie do krajů slovinských a později do Prahy odevzdal tyto písně v Záhřebě Stanku Vrazovi.

Grigorovič po své dlouhé cestě po Makedonii, Bulharsku, Slovinsku apod. se zastavil v Praze a byl Šafaříkem přijat velmi vřele. V Praze měl dokonce přednášku, která pak vyšla také tiskem.³¹ Od Grigoroviče se mohl Šafařík dovědět hodně o bulharských a makedonských dialektech. Grigorovič totiž jako první slavista se na místě přesvědčil o rozdílech mezi východním bulharským dialektem a nářečím západním – makedonským. Jak sám poznamenává, v základě plánu jeho cesty po Makedonii a Bulharsku ležela myšlenka shromážďovat údaje o zemích, jejichž zeměpisná poloha podmiňovala rozdělení nářečí. „O nářečích sami Bulhaři mají nejasné představy“ – píše Grigorovič ve svých Očerkách.³² „Soudí o nich

³⁰ Tamtéž, str. 285–309.

³¹ Viz pozn. 17.

³² V. I. Grigorovič, *Očerk putešestvija po jevropskoj Turcii*, Kazaň 1848, 2. vydání Moskva 1877.

více lexikálně, a proto např. v Makedonii obyvatelé, zvláště městští, rozlišují mnoho nářečí jako: vodenské, prilepské, veleské, šopské. Všechna tato nářečí však, blíže rozebraná, patří k jednomu. Totéž lze říci i o jiných zemích, kde se užívá bulharštiny. Opíraje se o vlastní názory a besedy se znalcem tohoto předmětu Ch. Kostovičem,³³ rozdělil bych celou oblast bulharského jazyka na dvě poloviny, v nichž různé užívání jazyka lze nazvat dialektovým.³⁴ Grigorovič rozdělil bulharštinu na dialekt východní a západní a uvedl jejich základní rozdíly.³⁵

Tyto rozdíly však v současné spisovné makedonštině tvoří základní znaky, odlišující ji od spisovné bulharštiny.³⁶ Podle Grigoroviče „bulharské nářečí se vzdálilo od staroslovanského, v Makedonii podlehlo vlivu srbského jazyka, ovšem přesto tvrdit, že bylo v *ždыcky* rozličné od staroslovanského opus periculosae aliae! se mi zdá.“³⁷ Pro doložení některých svých tvrzení se Grigorovič opírá o *Ogledalo Kirila Pejčinoviče*.³⁸

Vraťme se však k Šafaříkově záznamu o otištění bulharských lidových písní ve Vrazově Kole. Písňe byly sice uvedeny jako bulharské, ale ve skutečnosti jde převážně o písňe makedonské, které Grigorovič zapsal při své cestě po Makedonii.

„Co je cenné pro vědu jsou Grigorovičova pozorování jazyka makedonských Bulharů. Grigorovič se vedle literárně historických výzkumů zabýval také etnografií. Zapisoval si lidové písňe v Makedonii, v Rodopech i na březích Dunaje“. Jsou to první záznamy makedonské lidové slovesnosti vůbec a podle Aleksandrova znamenají „kompaktní sborník pro etnografií Bulharů“.³⁹

³³ Ivan D. Šišmanov, *Izbrani sačinjenja*, I.–II., Sofie 1966.

³⁴ V. I. Grigorovič, *Očerk putešestvija po jevropejskoj Turcii*, str. 163n.

³⁵ K základním rozdílům Grigorovič uvedl: 1. přechod slovanského *ж* > a: *raka, pat, maž*; 2. přechod slovanského *л* v 1. osobě sg. v *-em, -im*: *menem, ljubim*; 3. *ѣ* > e: *chleb, bel, begat*; změna v ve *f* a *m*: *ramni, mnuče, fetchi* a změna *ch* ve *v* nebo *f*: *najdof, zedof* nebo *zedov, nemař, storif*; 5. *д, в, л*, *ch* se vynechávají uprostřed slova: *gloat, senal, neoja (nevolja), imaa, t* ve slabice *sr*: *strede, strebro*; 6. 3. osoba sg. prés. končí na *t*: *datat, vidit, plašit, ronit*; 7. tvoření budoucího času vždy pomocí tvaru *ke*: *ke idem, ke sakam, ke pravim*, zatímco ve východním nářečí se tvoří pomocí *štá'chošta* a v plovdivském dokonce *žia*. Viz *Očerk putešestvija ...*, str. 164n.

³⁶ Rovněž dodnes jsou cenné Grigorovičovy údaje o ochridském nářečí. Grigorovič byl první slavista, který téměř 110 let před Bohuslavem Havránkem (*Románský typ perfecta factum habeo a casus sum, casus habeo v makedonských dialektech*, Sborník prací věnovaný památce prof. dr. P. M. Haškovce, Brno 1936, str. 147–154) si všiml tvarů typu *factum habeo* a *casus sum*. Upozornil rovněž na některé zvláštnosti nářečí v okolí Debru a Soluně a na rinesmus v některých makedonských městech.

Šafaříkovo rozdělení západních Bulharů – tedy dnešních Makedonců na kmeny podle názvů ve Slovanském národopisu Grigorovič jen potvrdil a zároveň zjistil, že takové kmenové názvy se ve východních bulharských krajích nevyskytují.

³⁷ V. Grigorovič, *Očerk putešestvija ...*, str. 38n.

³⁸ Např. o zdvojení hlásek následkem vypuštění přídechu *j, ch, v*. Kromě toho v dopise Srezněvskému z 3. července 1848 mu Grigorovič posílá bibliografické údaje o bulharských knihách. Ke knihám *Ogledalo K. Pejčinoviče* a *Mitarstva Joakima Krčovského* poznamenává, že jsou „velmi cenné... pro poznání makedonského nářečí“. Viz I. V. Srezněvskij, *Perepiska I. I. Srezněvskogo s V. I. Grigorovičem*, Sofie 1937, str. 31.

³⁹ A. I. Aleksandrov, *Pamjati Viktora Ivanoviča Grigoroviča*, Varšava 1902, str. 13.

Je zajímavé, že se Grigorovič ve svých *Očerkách* nezmiňuje o Dimitru Miladinovovi, s nímž se setkal v Ochridě. Z jednoho Miladinovova dopisu Al. Exarchovi se však

Grigorovič při svých cestách po Makedonii a Bulharsku zapsal asi 200 lidových písní, z nichž 60 písní odevzdal v Záhřebu Stanku Vrazovi.⁴⁰ Z nich pak Vraz přepsal celkem 27 lidových písní. Při přepisu mu pomáhal sám Grigorovič. Byla to nejbohatší sbírka makedonských lidových písní, jaká do té doby existovala. Díky Grigorovičovi se tedy mohli čtenáři záhřebského Kola,⁴¹ ba i samotný redaktor a také P. J. Šafařík, poprvé seznámit s makedonskou lidovou slovesností celých 15 let před vydáním sborníku *Bългарски народни песни братři Милadinovových*.⁴² Ze svých záznamů pak Grigorovič uveřejnil 6 lidových písní spolu s ruským překladem o rok později.⁴³

O tom, že šlo skutečně o makedonské lidové písně z oblasti Ochridsko-debarské svědčí i ta skutečnost, že písně, které Grigorovič předal Vrazovi, byly v rukopise, psaném 12letým chlapcem Kozmou z Galičniku. Proto si Vraz stěžoval,⁴⁴ že mu to dalo hodně práce, než rukopis rozluštil a písně přepsal. V Šafaříkově pozůstalosti je složka „Bulharské písně ze sbírky W. Grigoroviče. 1847“. V připojené poznámce Šafařík píše: „Šedesát bulh. písní ze sbírky Grigoroviče přepsal Stanko Vraz, a v Kole Zagr. 1847 sv. IV, str. 37–56 tisknouti začal, kdež jich 15 vytištěno. Ostatek v témž časopisu, sv. V, str. 24–57“.

Pavel J. Šafařík studoval existující díla o dějinách slovanských národů, ale nebyl s nimi spokojen. Ani Karamzin, ani Lelewel mu nemohli dát uspokojivou odpověď na jeho otázky o starobylosti Slovanů. Správné odpovědi měly pro Šafaříka nejen význam vědecký, ale také národně politický, neboť „Šafařík v šťastném rozřešení jejím spatřoval zároveň důkaz osvětné, společenské a politické rovnoprávnosti a svéprávnosti Slovanstva nynějšího“.⁴⁵ V tom lze spatřovat jeden ze základních motivů, které vedou

dovídáme, že Grigorovič se zajímal o makedonskou lidovou slovesnost. Viz čas. Minalo, roč. I, 1909, kn. I, str. 41–45. Dopis je z 20. srpna 1852. Není rovněž nedůležité, že Miladinov slíbil Grigorovičovi napsat gramatiku Ochridsko-stružského nářečí. K jejímu napsání však nikdy nedošlo. Grigorovič ovšem bezpečně vnutil Miladinovi myšlenku sbírat výtvary lidové slovesnosti.

⁴⁰ I. D. Šišmanov, cit. dílo, str. 289.

⁴¹ V čas. Kolo, kn. IV, 1847 v článku *Narodne pjesme bugarske*, str. 44–56, pod číslem 1–15 je otištěno 10 písní, z nichž jsou 4 z Galičniku (čís. 12, 13, 14 a 15 na str. 54–56), 2 jsou z Melniku (čís. 10 a 11, str. 52–53), 1 z Novoselo, Soluňsko (čís. 6, str. 48–50) a 3 z Kaloferu (čís. 3, 4 a 5, str. 46–47). Písně pod čísly 7, 8 a 9 na str. 50–52 jsou přetištěny z Vukova Dodatku. V kn. V, 1847 je pokračování z kn. IV. Je otištěno 16 písní. Z nich 12 je z Galičniku na Debarsku (čís. 16, 17, 18 a 20 na str. 24–25) a čísla 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 a 13 na str. 47–54. Dále jsou otištěny: 1 píseň ze vsi Sebišta a Klenje na Debarsku (čís. 2 na str. 25), 1 píseň z Leskovce na Zajčarsku (čís. 1, str. 27–28), 1 píseň ze Strugy (čís. 19 na str. 26), 1 píseň z Kaloferu (čís. 3, str. 29–30). Viz Anton Stoilov, *Pokazalec na pečatanite prez XIX vek bŭlgarski narodni pesni*, I, 1815–1860, Sofie 1916, str. 46.

⁴² *Bŭlgarski narodni pesni sŭbrani ot Bratja Miladinovci, Dimitrija i Konstantina*, Zagreb 1861.

⁴³ *Kazanskija Gubernskija Vedomosti*, čís. 15 ze dne 15. dubna 1848 pod číslem I–VI na str. 129–131. Je v nich otištěno 6 písní ze Strugy, Debru, Korči, Sěru, Melniku a Balkanu, celkem 69 veršů.

⁴⁴ Čas. Kolo, Záhřeb 1847, str. 571.

⁴⁵ J. Vlček, *Dějiny české literatury*, II, Praha 1951, str. 384.

Šafaříka k důkladnému studiu Slovanů a také rýsuji základní ideu Slovan-
ských starožitností, ideu slovanské sounáležitosti a velkého a silného Slo-
vanstva. Přitom Šafařík neměl v české historické literatuře díla, z nichž
by mohl čerpat pro tuto svou práci, pomineme-li některá pojednání
J. Dobrovského (o původu jména Slovan, o pohřbívání starých Slovanů
a jejich nejstarších sídlech v Evropě) a Kollárův fantastický a vědecky
zcela zcestný pokus o vysvětlení původu jména Slovan.⁴⁶

Šafařík se naopak mohl opřít o některé práce polských historiků, po-
znamenané romantickým duchem, z nichž největší vliv měla studie Vav-
řince S u r o w i e c k é h o *Sledzenie początku narodów słowiańskich* (Var-
šava 1824), na níž napsal důkladnou kritiku.⁴⁷ Už dříve však byl Šafařík
nadšen spisem Ignáce R a k o w i e c k é h o *Prawda ruska* (I–II, Varšava
1820–1822), o němž psal J. Kollárovi: 1. díl (Rakowieckého díla *Prawda
ruska* – id) obsahuje historii starých Slovanů. 2. nejstarší památky jazyka
slovensk(ého) a historii jazyka a literatury všeslovanské. Vyznati se musím,
že co jsem živ, nižádné slovesné dílo srdce mého tak neoblažilo, jako toto.
Otvírá se tu cele nový svět slovenský před očima zaraženého čtenáře.
Z této bohaté studnice na potom čerpati budu hojně, a obrátím to i k na-
šemu užitku“.⁴⁸

Šafaříkův zájem o slovanskou filologii, literaturu a dějiny se zvláště
prohloubil za jeho pobytu v Novém Sadu. Zajímal se a začal shromaž-
ďovat materiál nejen o dějinách Srbska, ale jižních Slovanů vůbec. Pro-
střednictvím dějin Srbska a Bulharska se pak jeho zájem rozšířil na
dějiny všech Slovanů. Živý zájem o makedonské Slovany, nebo o Slovany
obývající Makedonii, projevoval však Šafařík už od poloviny 20. let.

Vuk Karadžić byl dobrým a spolehlivým informátorem nejen Dobrov-
skému, nýbrž také P. J. Šafaříkovi. Z jeho Dodatku se zřejmě, podobně
jako Dobrovský, dověděl o dvou knihách Joakima Krčovského a o Slovníku
Daniila z Moskopole, které, jak jsme již uvedli, zachytil Šafařík ve svém
Popisu písemnosti bulharských.

V Novém Sadu se Šafařík dovídal nejen o bulharském, ale také o make-
donském nářečí. Jako pramen k takovému tvrzení nám slouží Šafaříkova
korespondence především s Janem Kollárem, ale také s Františkem Palac-
kým i Martinem Hamuljakem. Pramenem k poznání Šafaříkova zájmu
o jižní Slovany nám slouží rovněž jeho vesměs latinsky psané zápisky
z let 1826–1827, uložené v Národním muzeu pod novějším názvem *Země-
pis III*. Je tu také několik kapitol, které se týkají zcela nebo převážně
Makedonie: *Mag. Skopjensis*, *Ex Magarevo* – *Welesiensi*, *Ex eodem*
secunda vice, *Ex Palatide Melenikensi*, *Macedo-Bulgaria*, *Ex Nicolao Maga-
reviensi* 24 dec. 1826, *Ex eodem* 1 jan. 1827 a některé další.⁴⁹

Jak správně poznamenává Bechyňová,⁵⁰ Šafařík ve svých *Dějinách*
slovanského jazyka a literatury všech nářečí chápal pod pojmem *Bulhar*
všechny Slovany na rozdíl od Osmanů, Rumunů, Řeků, Arménů apod.

⁴⁶ J. Kollár, *Rozprawy o jmenách, počátkách i starožitnostech národu slávského a jeho kmenů*, Budín 1830.

⁴⁷ P. J. Šafařík, *Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki*, Budín 1828.

⁴⁸ *Dopisy Pavla Jos. Šafaříka Janu Kollárovi*, *Časopis muzea Království českého*, 1873, str. 138.

⁴⁹ V. Bechyňová, *Novobulharská literatura v díle P. J. Šafaříka*, sb. Franku Wollmanovi k 70. narozeninám, str. 182–198.

⁵⁰ Tamtéž.

V době přípravy a vydání Dějin neměl Šafařík o Slovanech v Makedonii dostatečné informace. Ty získal později horlivým studiem a trpělivým shromažďováním zpráv z oblasti historie, staroslověnských památek, jazyka a literatury.

Už z doby kolem vydání Dějin jsou však jeho ukázky z makedonských nářečí (třebaže je považoval za bulharské), které si pořídil z Leakových Researches in Greece (Londýn 1814), v níž jsou přetištěny ukázky z Daniilova Lexikonu. Tvary a věty, které si Šafařík poznamenal, mají všechny znaky makedonského ochridského nářečí. Pro nedostatek srovnání s jinými texty však nemohl Šafařík, pochopitelně, postihnout rozdíly mezi jednotlivými nářečími v Makedonii a v Bulharsku.

Šafařík za svého pobytu v Novém Sadu (ale i později v Praze) žíznil sbíral látku k dějinám slovanských národů a literatur. Za tohoto novosadského „vyhnanství ducha“ — jak se sám vyjádřil v dopise Kollárovi — začíná shromažďovat potřebné údaje o slovanských literaturách a „pomaličku opět v historii všech slovanských (tj. slovanských — id) nářečí pracovat počíná“.⁵¹ Přitom zvláště intenzivně a cílevědomě sbíral materiály k dějinám Slovanů balkánských — Srbů, Bulharů a slovanského obyvatelstva v Makedonii. „Já ku svému novému dílu: Politické a literární historie Bulgarův a Srbův pořád materiálie zbirám“ — psal J. Kollárovi počátkem února roku 1826.⁵² Z téhož dopisu se dovídáme, s jakým úsilím shromažďoval a s jakými potížemi se setkával Šafařík při obstarávání údajů o Slovanech v turecké říši. Žádal Kollára o obstarání mapy řeckého revolucionáře Rigase Fereose (Velestinlise), aby z ní mohl získat údaje právě o Slovanech v evropském Turecku: „Chtěl bych zajisté zvědět, které krajiny turecké ta mapa obsahuje: má-li i Makedonii, Thrácii, něco z Bulgarii, Serbii, Albánii, čili nic? Potom jestli speciálná, má-li jen města, či i vesnice poznačené? — Jestli to ta mapa, o které u Engla zpráva... od *Ρήγα* (Riga, Řeka) shotovena, a od Müllera řezaná, tedy má býti výborná“.⁵³ O týden později (v listu z 9. února 1826) se Kollárovi Šafařík svěřuje, že pokračuje ve shromažďování materiálu o Slovanech bulharských a srbských a že s „každým krokem se mu nové pole otvírá“.⁵⁴

Šafaříkovy dopisy Janu Kollárovi představují, řekli bychom, zvláštní deník, z něhož se dovídáme o Šafaříkově systematickém úsilí o poznání balkánských Slovanů, nacházejících se v tehdejší turecké říši, o nichž bylo do té doby velmi málo napsáno v odborné a cestopisné literatuře české i cizojazyčné.

Šafařík sháněl mapu rakouské monarchie kvůli stanovení hranic, aby mohl začít pracovat na „velké historicko-topografické mapě těch krajů v Turecku, v nichž Slované buď obývají, nebo obývali... Chtěl bych pomalu historii Slovanův v Turecku v politickém, církevním a literárním ohledu vyhotoviti. K tomu dílu bude mapa přidána“.⁵⁵

Zvláště přitahovala Šafaříka Makedonie, protože věřil s Dobrovským a na rozdíl od Kopitara v makedonsko-slovanskou vlast staroslovanského jazyka. Šafařík byl dokonce jeden čas přesvědčen, že právě v Makedonii objevil vlast staroslověnštiny a slovanských církevních knih, jak o tom

⁵¹ J. Vlček, cit. dílo, str. 380.

⁵² *Dopisy Pavla Jos. Šafaříka J. Kollárovi*, ČČM, 1874, str. 60.

⁵³ Tamtéž, str. 59.

⁵⁴ Tamtéž, str. 60.

⁵⁵ Tamtéž, str. 62.

psal J. Kollárovi v dopise z 20. února 1826: „V Turecku více kmenův slovenských, než se pp. Vukovi a Kopitarovi snívá. Jeden z těchto kmenův, Macedonii a Thessalii (ještě tu i tam) obývající, jest pravnuK Kyrillův ... Kdo by hledal v Dupindži, Strobu, Bataku etc. etc. Slovanův!!! ... Ale v „Dubnici, Ostrově, Potoku, Razluku“ (sú to pravá jména těch slovenských měst a osad v Makedonii etc.) jich hned najdete. Okolo Razluka 13 osad staroslovenských, kde se ještě kyrillsky mluví. Melenik (vlastně Chmelnik) ještě v předměstích Slovany osazen; jen v městě k u p c i Řeci.“⁵⁶

Šafařík zde pokročil proti Vuku Karadžićovi a Kopitarovi a své tvrzení dokládá vesměs správnými etymologickými výklady. Tyto výklady jej utvrzovaly v jeho víře, že vlastní staroslověnština je především Makedonie. O tom vedl přece dlouhé spory s Kopitarem. Proti Kopitarově panonské teorii se Šafařík vyzbrojoval důkazy o existenci slovanských osad v Makedonii. Zůstával na stanovisku J. Dobrovského, že staroslověnština je jazyk makedonských Slovanů. Koncem roku 1829 píše Františku Palackému o nespravedlivých názorech J. Kopitara na cyrilometodějské období. Z dopisu se dovídáme také o jeho velmi důležitých názorech na počátky slovanské bohoslužby u jižních Slovanů: „Církevní slovanský jazyk, jehož abecedu Cyril léta 852 spořádal a v němž se léta 855 liturgie slovenská v M a c e d o n i i a T h r á c i i, na pomezí Bulgarii, a potom i v samé Bulgarii konati počala, jest nejdražší sklad starožitnosti a starobylosti naší“⁵⁷ Tento Šafaříkův názor nebyl pozdější slavistickou vědou dokázán. V témže listě se Šafařík svěruje Palackému, že už 8 let sbírá materiály k historické topografii, že začal pracovat na velké devítlistové mapě Srbska a Bulharska a že má k tomu velké množství geografických zápisků.

K získávání zpráv o Slovanech v Turecku, hlavně o Slovanech v Bulharsku a Makedonii, měl Šafařík v Novém Sadu dobré podmínky. Do Nového Sadu přicházelo mnoho kupců z těchto oblastí, s nimiž Šafařík vedl rozhovory a dělal si o nich pečlivé záznamy. Mnoho zpráv o Makedonii získal především od jistého Nikoly, Makedorumuna ze vsi Magarevo nedaleko Bitoly, který byl usazen ve Velesu. Důkazy o tom nacházíme právě v jeho latinsky psaných zápiscích.

Makedonská buržoazie udržovala obchodní styky nejen s Novým Sadem, ale i s řadou jiných evropských měst (např. s Budapeští, Bělehradem, Vídní, Lipskem, Cařihradem aj.), kde měla také svá obchodní zastoupení. V samotném Velesu se v kostelech, v soukromých nebo klášterních školách uchovalo místní makedonské nářečí.⁵⁸ Mnozí obchodníci, kteří navštěvovali evropská města, vraceli se do Makedonie s novými názory a myšlenkami. O jednom z nich, o „velkokupci“ Andělu Palašovi, se zmiňuje Jan Kollár ve svém cestopisu o Horní Itálii.⁵⁹ Jireček píše,

⁵⁶ Tamtéž, str. 62–63.

⁵⁷ *Korespondence Pavla Josefa Šafaříka s Františkem Palackým*, k vydání připravily dr. V. Bechyňová a dr. Z. Hauptová, Praha 1961, str. 74. Podtrženo mnou – id.

⁵⁸ D. Vlachov, *Iz istorije makedonskog naroda*, Bělehrad 1950.

⁵⁹ Na palubě lodi do Benátek se Kollár seznámil s mnoha bulharskými a makedonskými obchodníky a kupci, kteří mu mimo jiné vyprávěli také o jeho příteli A. Palašovi: „Slzy mne zalily, když jsem zde tu žalostnou pověst slyšel, že můj dávný známý a přítel, p. Andělko Palašov, velkokupec bulharský (jenž do Peště na roční trh chodíval a jehož jméno se i mezi předplatiteli na některé z mých knih nalézá), když v otčině své, V e l e s, školu u učitele uvéstí a vůbec pořádek a přípravu

že se J. Kollár osobně znal v Pešti nejen s Andělkem Palašovem, ale i s mnoha jinými kupci z bulharského a makedonského území, které náleželo k Turecku.⁶⁰ Ostatně Kollár velmi dobře charakterizuje A. Palašova. Palašov získal vzdělání počátkem 19. století v Zemunu. Velmi na něho zapůsobilo srbské hnutí v Uhrách, které se tam v té době rozvíjelo. Proto zakládá první školní inspektorát pro řízení a udržování škol v Makedonii, za což jej stihl krutý osud – vyhnanství.

Dalším Šafaříkovým informátorem o Makedonii byl také kupec Palatida z Meleniku. Od něho s největší pravděpodobností získal Šafařík i konkrétní zprávy o osídlení okolí Meleniku (Chmelniku – jak jej odvozuje Šafařík) slovanským obyvatelstvem i o staroslovanských osadách v okolí Razluka (Razlogu – id), „kde se ještě kyrillsky mluví“.

V Šafaříkových záznamech najdeme mnoho podrobností, jaké nebyly na mapách té doby, hlavně správné tvary místních jmen v Makedonii. „Kdo v Evropě tehda věděl, že turecké Kalkandelen a slovanské Tetovo jsou dvě jména pro jedno město, že Nerenta se jmenuje slovansky Neretva, ... o horských krajinách Razlogu a Čepině, o Perin-Planině a o horách Rhodopských?“⁶¹

Nikola z Magareva poskytl Šafaříkovi roku 1826, jak dokládá také Jireček, zprávy např. o městě Kruševě, o jeho zeměpisné poloze, že leží „versus Prespam in montanis“. O Kruševu se v žádné z tehdejších map nevědělo. Teprve koncem 50. let minulého století se o něm zmiňuje konsul J. G. von Hahn a srbský major českého původu František Zach po jejich návštěvě těchto krajů Makedonie.⁶²

Je zřejmé, že Šafařík získával údaje o historickém místopisu, o slovanských jménech v Makedonii také od mnoha jiných, nejmenovaných informátorů z makedonských oblastí. V korespondenci s Martinem Hamuljakem najdeme především doklady o tom, s jakými potížemi mu Hamuljak obstarával různé knihy. Je tu i podrobnější vysvětlení, proč právě tu nebo onu práci potřebuje: „Já vlastně potřebuji jen topografický nomenklator český, polský, ruský, etc., etc., abych při svých historických pracech jména slovenská v Turecku s jinými srovnati mohel. Ku př. pan Vuk ve svých písniích všudy píše Prilip (prastaré město v Makedonii), Kopitar po něm Lindenstadt; utrumque falsum; obyvatelé přílepští mě na viru a čest ujišťovali, že se jejich město zove Přílep. A vskutku tak jest! Nacházíme i v Čechách městečko Přílep (nikoliv Přílip).“⁶³

Rozvíjející se makedonská obchodní buržoazie, mnozí jejíž představitelé poskytovali Šafaříkovi četné informace, hrála v 1. polovině 19. století progresivní úlohu. Zdůrazňovala svůj slovanský původ, svou náležitost

vzdělanosti zříditi chtěl, na poštvání Angličanův ode Turkův 100 bastonád trpěti a pak ze vlastní na vyhnanství bráti se musel“. Viz *Spisy Jana Kollára, díl III, Cestopis první*, Praha 1862, str. 79.

Andělko Palašov byl vskutku vzdělaný obchodník a velký ctitel slovanské lidové poezie. Svědčí o tom jeho subskripce nejen na díla Kollárova, ale také na sborníky srbských lidových písní V. St. Karadžiće. Viz *Vukova prepiska*, IV, Bělehrad 1909, str. 264 a 273.

⁶⁰ K. Jireček, *P. J. Šafařík mezi Jihoslovany*, Praha 1895, str. 101.

⁶¹ Tamtéž.

⁶² J. G. von Hahn, *Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar im Jahre 1858*, Vídeň 1867; K. Jireček, cit. dílo, 101.

⁶³ *Listy P. J. Šafaříka M. Hamuljakovi*, vydal Aug. Mařovčík, Bratislava 1965, str. 60.

ke Slovanům, své „bulharství“, chcete-li, jako jednu z velmi účinných forem boje proti řeckému vlivu, proti řecké církevní a kulturní nadvládě. Toto bulharství, k němuž se hlásila, nemělo a nemohlo mít v té době charakter národnostní. „Slovanská složka jako součást obrozenského procesu u Slovanů byla velmi významná a její míra byla ovšem u různých národů různá. Žádný slovanský kmen sám nebyl by s to udržet svou nacionalitu proti převaze, kterou dává spojení ve větší stejnorodé masy a dále pokročivší vzdělání ostatním národům Evropy“ – psal Lev Thun už ve 40. letech. „Na podobné názory,“ říká Frank Wollman, „působily vědecké práce druhé generace buditelské, zejména Šafaříkovy.“⁶⁴

Obdivuhodné je Šafaříkovo úsilí, s jakým sbírá zprávy o lidu, dějinách, zeměpisu a jazyku Slovanů v turecké říši. „Já v historii a chorografii Slovanstva v nynějším Turecku pokračuji. Posavad jsem dvě dialekty v Makedonii vyšetřil, které sebe tak daleké su, jako český a ruský. Jeden z nich je pravý – svatý a církevní. V Makedonii $\frac{2}{3}$ Slovanův, a $\frac{1}{3}$ Turci i Řeci i Makedo-Vlachové. Právě Řeci se jen v Thessalii počínají. Já jsem v hist(ori) lit(eratury) počet Slovanův v Turcích aspoň o 2 miliony menší udal, než vskutku jest. Sama města mají všudy slovenská jména, turecké na mapách su nejmíc v y m y š l e n é způsobem Venc. Pohla, etc. etc. Ve slovenských provinciích i Turci slovensky mluvějí. V Makedonii ex. gr. město na mapách **Kjuprili** slove **Weles** (purum purum slavicum!!!) Istib, Astibo slove Ščip, Štip, Demirhissar (okolo Seresu) slove **Železnec** etc. etc.“⁶⁵

Těžko dnes říci, o jaké dva makedonské dialekty šlo. Můžeme předpokládat, že 1. buď má Šafařík na mysli dialekt východní, bulharský a druhý některý dialekt západní, makedonský, nejspíše z okolí jeho makedonských informátorů. Nebo 2. jde o dva dialekty makedonské, což je nejpravděpodobnější, z nichž jeden by mohl být dialekt velesko-bitolský a druhý ochridsko-debarský. V tomto druhém případě se totiž zachovaly nosovky a tvary, o nichž se Šafařík zmiňuje už ve svých Dějinách.⁶⁶

Přijme-li naši druhou domněnku, pak nelze Šafaříkovo tvrzení o jejich vzdálenosti, odlišnosti pokládat za zcela přesné. Makedonská nářečí, přestože se vyznačují některými tvaroslovnými a lexikálními zvláštnostmi, jsou si dosti blízká.

Šafařík si chtěl ověřit zprávy, které měl o staroslověnských památkách, dějinách, místopisu a jazyce přímo na místě. Žádné dosavadní prameny, týkající se Slovanů v turecké říši, ale zvláště a především v Makedonii, ho nemohly uspokojit a neuspokojovaly. Proto měl Šafařík na mysli navštívit Makedonii, vypátrat a prozkoumat staroslověnské památky, aby mohl mimo jiné „až věc dozraje“ s důkazy vystoupit proti „Kyrillo-Methodo-Karantani“, o níž stále snil J. Kopitar. Šafařík se chtěl dovědět celou pravdu o slovanském obyvatelstvu v evropském Turecku, tedy i o Slovanech makedonských. Ještě v polovině roku 1826 se domníval, že v Makedonii může objevit cenné staroslověnské a církevněslovanské rukopisy. „Dajžbóh, abych kdy Perunovu horu (Perin, Pirin planinu Šafařík nesprávně vyklá-

⁶⁴ F. Wollman, *Slavismy a antislavismy za jara národů*, Praha 1968, str. 74–75.

⁶⁵ ČČM 1874, str. 74.

⁶⁶ V makedonských tvarech pomocného slovesa býti **set** (stsl. **sať₂**) a v koncovce **-t**: **davat**, **vidit**, **pravit** apod., která se vyskytuje v makedonských nářečích ve 3. osobě sg., viděl Šafařík důkaz o starobylosti tohoto jazyka. Viz K. Jireček, cit. dílo, str. 102.

dal jako Perunovu horu, horu slovanského boha Peruna — id) v Macedo-Thracii, mezi Strumou (Strymon) a Mestem (Nestus) navštívití mohel! Naději se, že tam, jestli ne starší, aspoň prvopis Metoděje a Crhy nalezeme. Mám toho jisté důkazy — a sem na stopách. Ó by mi sv. Mikuláš k tomu dopomohel, — čehož sem se od sv. Štěpána darmo nadál“.⁶⁷ A o něco dále v témže dopise: „V Turecku ještě máme aspoň 5—6 milionův nejkovanějších Slovanův. Těmto a podobným věcem se pravda ani od Pouquevilla, ani od Chataubrianda, ani od Osterreichisch-Beobachtera, a jiných podobných bláznův — kteří nás za nos tahají, jako kdyby z vosku byl — naučiti nemůžeme“.⁶⁸

K definitivnímu rozhodnutí „cyrilské pře“ měl Šafařík v úmyslu navštívit Makedonii. Domníval se totiž, že právě v Makedonii, v makedonských klášterech lze najít důležité důkazy o vlasti církevněslovanského jazyka. Právem ji nehledal v Karantánii jako Kopitar, ani v Bulharsku, nýbrž v Thrákii, Makedonii a Moesii.

Z tehdy existujících map Turecka se Šafařík dovídal o slovanských místních jménech. Stěžuje si však Kollárovi, že mapy země turecké jsou všechny „jak ve snách pracované“. „Takové su všechny mapy Turecka, jež sem já viděl — a viděl sem jich v Karlovicech, v Petrovaradině, od nejstarších do nejnovejších aspoň — sto, i sám mám nejhlavnější.“⁶⁹

Jak dokládá Jireček, lze najít v Šafaříkově pozůstalosti ve foliantech „Geographumena“ „Material zur älteren und neueren Erdkunde von Bulgarien, Serbien, Bosnien, Thrakien, Makedonien und Albanien 1826“.⁷⁰ Už roku 1825 se však Šafařík zmiňuje Kollárovi, že „vyhotovil sem ovšem mapu Serbie a Bosnie — protáhnuv hranice do pól Mak. (edonie) a Bulgar“.⁷¹ O konceptu této mapy, která se měla dát na jaře následujícího roku rýt, píše Josef Hůrský, že se „patrně nezachovala“.⁷²

Šafařík mohl právem konstatovat, že „na všech mapách evropského Turecka, jimiž obchodnicko-řemeslný talent počínaje otcem Münsterem a Orteliem až po Arrowsmithe a Lapie důkladně působil na naše měšce, se nitro Bosny, Srbska, Bulharska, Albánie, Makedonie a Thrákie stále ještě podobá krajině na měsíci, kde všechna lidská obydlí rozvál zhoubný mausin a kde i těch několik málo zbytků je podáno tak, že by mohly od samotných svých nynějších obyvatel být považovány spíše za části vnitřní Afriky, nežli za vlastní domovinu“.⁷³

Při shromažďování materiálu k historické geografii a topografii balkánských zemí slovanských byl Šafařík ve styku také s některými cizími učiteli, např. s německým historikem-orientalistou Josefem Hammerem-Purgstalem.⁷⁴

Myšlenka podniknout cestu do Makedonie Šafaříka dlouho neopouštěla.

⁶⁷ ČCM 1874, str. 77.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ Tamtéž, str. 74.

⁷⁰ K. Jireček, cit. dílo, str. 103.

⁷¹ ČCM 1873, str. 406.

⁷² Josef Hůrský, *Vznik a poslání Šafaříkova Slovanského zeměvidu*, in: P. J. Šafařík, *Slovanský národopis*, Praha 1955, str. 218—228; viz též týž, *Šafaříkova Historická mapa Slovanstva*, Kartografický přehled, roč. VII a VIII, 1953—1954.

⁷³ J. Hůrský, *Šafaříkova Historická mapa Slovanstva*, ... str. 173, poznámka dole.

⁷⁴ J. Hammer-Purgstall (1774—1856) působil od roku 1807 ve Vídni a zabýval se v té době zeměpisem Turecka. Šafařík s ním udržoval přátelské styky až do jeho smrti.

Ještě v prosinci roku 1829 píše Františku Palackému, že by se rád vydal do Rylského monastýru: „Kdyby v Turecku vulkán nehrozil strašným vypuknutím, i já bych se dal na cestu do Bulgar a Macedonie, k pravoslavné lavře svatého Jana Rylského (na vrchu Ryle, starém Orbelus) etc. etc. O tomto mém předsevzetí brzy více: míním zajisté plán svůj předložit.“⁷⁵

Šafařík sledoval politický vývoj na Balkáně, zvláště vztahy rusko-turecké, postavení obyvatelstva v turecké říši apod. Stávalo se den ze dne stále zřejmější, že k jeho dávno plánované cestě do Makedonie nedojde. Šafařík dlouho očekával, že rusko-turecká válka skončí a dokonce se domníval, že s tím skončí i turecké panství na Balkáně. Místo toho však mohl Palackému sdělit 6. května 1830, že „Bosnáci se vybořili a odehnali i komisaře tureckého, i srbské deputáty. Vleče se to, jako i rusko-turecké přehovory v Cařihradě a Petrově — snad i nebude konce, aspoň my sotvy dožijeme. V takovém položení z mého putování k svatým místům nic býti nemůže. V Makedonii se i Turci i křesťany vzbouřili.“⁷⁶ Pro úplnost však dodejme, že to nebyly jenom nepokoje, které Šafaříkovi zabránily v jeho putování po klášterech srbských, bulharských a makedonských. Také domácí, rodinné poměry mu to nedovolovaly.

Františku Palackému se Šafařík svěřuje aspoň částečně se svým neuskutečněným plánem: „Z mé cesty do Bulgarie a Macedonie nemohlo nic býti — pro různice turecké, arbanezské etc. Nejstarší kláštery jsou vnitř v Macedonii, Bulgarii etc., a mořem do vyrabovaného (od Turků a Rusů) Chilandaru se podati nic naplat. Třeba tu navštívit Jana Rylského, Pšín, Studenici, Djordjevi Stupovi, Mileševu, Pivu, Moraču, Dečany etc. etc. Nyní — s hlavou tam — a bez hlavy domů.“⁷⁷

Už v srpnu 1830 se tedy Šafařík vzdává myšlenky a svých plánů navštívit srbské, bulharské a makedonské kláštery a s lítostí přenechává tuto úlohu budoucím, „šťastnějším“ badatelům. Když se pak dověděl, že Ruská akademie vyslala do Bulharska Ukrajince Jiřího Venelina, nevěřil v úspěch jeho cesty jen a jen proto, že se Venelinovi nepodaří prozkoumat památky na území Makedonie. „Ruská akademie“ — svěřuje se Kollárovi — „poslala Jiřího Venelina do Bulgarska; ale i on tam slabo co pořídí; do Macedonie, kde nyní neslýchaný rozbroj, nepronikne“.⁷⁸

Šafaříkovo přání se splnilo teprve necelých čtrnáct let později jeho příteli Viktoru Ivanoviči Grigorovičovi, kterého pak Šafařík s takovým nadšením uvítal v Praze a jenž zásobil Šafaříka mnohými etnografickými, topografickými a jinými materiály z Makedonie.

Šafaříka i po tom, kdy na cestu do Makedonie resignoval, neopouštěla myšlenka, že v makedonských monastýrech, ve vlasti Cyrila a Metoděje a církevněslovanského jazyka, se mohou skrývat cenné literární památky. S lítostí a těžce nesl, že zůstávají slavistické a historické vědě dosud utajeny a neodhaleny: „jest to věc politování hodná, že nikdo z našich učených posavad kláštery makedonské nenavštívil. Nepochybuji, že se tam slovenské rkp. z IX. a X. století, snad souvěké Cyrilovi a Metodovi, nalézají. Mají řecké tak staré i starší: proč by neměli slovenské?“⁷⁹

⁷⁵ *Korespondence P. J. Šafaříka s F. Palackým*, ... str. 75.

⁷⁶ Tamtéž, str. 80.

⁷⁷ Tamtéž, str. 92.

⁷⁸ K. J i r e č e k, cit. dílo, str. 105.

⁷⁹ *Korespondence P. J. Šafaříka s F. Palackým*, ... str. 120.

Šafaříkova *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, rozvržená už za jeho pobytu v Jeně, stala se zárodkem všech dalších hlavních Šafaříkových děl: *Slovanských starožitností*, *Slovanského národopisu*, studií z oblasti cyrilometodějského písemnictví apod. V Dějinách totiž projevil Šafařík své znalosti z mnoha vědních oborů – od historie až po srovnávací jazykovědu.

Ani po návratu z Nového Sadu do Prahy (v květnu 1833) se Šafařík nepřestal zabývat zeměpisným, národopisným, literárním a jazykovým zkoumáním jižních Slovanů. Naopak, je to jedno z jeho nejplodnějších období badatelské činnosti. Výsledkem tohoto úsilí jsou jeho dvě hlavní díla: *Slovanské starožitnosti* (1837) a *Slovanský národopis* (1842). Na přípravě *Slovanských starožitností* pracoval Šafařík v letech 1833–1836. Najdeme v nich také nástin dějin makedonských Slovanů. Při vymezení pojmu bulharských Slovanů Šafařík píše: „My zde jménem bulharských Slovanů, berouce je v nejširším smyslu, zahrnujeme všechny někdejší Slovany v Mullanech, Valachii, Sedmihradsku a jižních Uhřích od Prutu severní stranou Dunaje až k ústí Drávy, dále ve staré Moesii a nynějším východním Srbsku od ústí Dunaje až k Moravě, pak ve Thracii, Macedonii, Albanii, Thessalii, ostatním Řecku, až i v samém Peloponesu a na ostrovech jemu přiležících, kteřížto dílem proto, že téměř všickni druhdy jedné vládě podrobeni byli, dílem také, že podle jazyka nejpříbuznější sobě býti se vykazují, ve starožitnostech našich pohodlně v jeden celek pojati býti mohou.“⁸⁰

Soustředíme se zde především na to, jak Šafařík podal nástin dějin Slovanů, obývajících především Makedonii, i když jsme si vědomi, že tu vždycky šlo, pokud se mluví o tomto období, o společné dějiny jak dnešních Bulharů, tak i Srbů a Makedonců.

Pojednáváje o řecko-slovanských vztazích, Šafařík už v polovině 6. stol. nalézá v Moesii, Thrákii a Makedonii řadu slovanských místních jmen, z nichž mnohá se zachovala dodnes. Tyto většinou jasně doložené Šafaříkovy doklady jsou aktuální pro Makedonce i dnes, neboť mnozí řečtí historioграфové trvají na svých nevědeckých tvrzeních, že ani nikdy v minulosti, ani dnes nežijí v řecké části Makedonie Slované.⁸¹

Při dosti podrobném výkladu o příchodu Bulharů Šafařík uvádí, že podle nich pak toto jméno později přešlo „na Slovany v Moesii, Thracii a Makedonii . . .“⁸²

Šafaříkův výklad dějin bulharských Slovanů před i po přijetí křesťanství se týká i Slovanů makedonských, neboť bulharská říše se rozprostírala tenkrát i na většině území Makedonie, až na některé oblasti (např. Kutmičevica, o níž totiž není známo, kdy byla Michalem Borisem připojena k bulharské říši) a za cara Samuela měla své sídlo v Prespě a v Ochridě.

⁸⁰ Pavla Jos. Šafaříka *Sebrané spisy*. K vydání připravil Josef Jireček, II, 1863, str. 160.

⁸¹ Např. D. A. Zakythinos ve spise *I Slavi en Elladi. Symvoli is tin istorian tu meseoniku Ellinismu*, Athény 1945, se domnívá, že „slavofoni“ (což je název pro makedonské Slovany v Řecku – id) v západní a severní Makedonii (rozumí se řecké – id) nemají nic společného se Srby a Bulhary, že jsou to zbytky nejstarších stěhovavých hnutí Slovanů, která byla podniknuta mnohem dříve, než se objevili a zaměřili na jih Bulhaři a Srbové“. Nevyslovuje se však k tomu, zda dnešní „slavofonové“ v Makedonii mají národnostní povědomí. Tvrdí pouze, že tito slavofonové žili po celá staletí „v náručí impéria a hellenismu“ a že teprve v nejnovější době byly pokusy uměle v nich vytvořit nacionální povědomí.

⁸² P. J. Šafařík, *Sebrané spisy*, díl I, okres II, str. 18.

Ve svých Slovanských starožitnostech věnoval Šafařík hodně místa Slovanům v Thrákii a Makedonii a rovněž Slovanům v Řecku, přičemž neprávem o těchto Šafaříkových výkladech o řeckých Slovanech mlčí Vasmer.⁸³ Tyto Šafaříkovy výklady ob stojí i před výsledky dnešní historické vědy. Podrobné a dosti přehledné je pojednání o rozšíření slovanského živilu v Řecku, o němž máme zprávy také z mnohem pozdější doby. Dokládají to ostatně ještě dnes mnohá slovanská toponyma v Řecku. Je velmi cenné, že Šafařík jako první ze slavistů už před téměř 140 lety vystoupil proti těm, kteří popírali slovanský živel na řeckém území. „Jestliže tedy někteří přepjatí velebitelé nového Řecka“ — poznamenává Šafařík — „za našich dnů někdejší rozšíření Slovanstva v Thessalii, Helladě a Peloponesu z té příčiny zapírají, poněvadž tam teď Slovanů není, a v řečtině prý slabounké sledy slovanštiny znamenati, pochází to jednak ze strannosti, jednak z neumění.“⁸⁴

Zastavil bych se ještě u Šafaříkova výkladu jména „Slovany“. Podle Šafaříka se v prvních stoletích po usazení Slovanů za Dunajem severní polovina Makedonie nazývala Slovany (Sclavinia, Sclaviniae), aniž lze přesněji určit její rozlohu. Pro Šafaříka však je to onen kmen Slovanů, „v jehož jazyku Konstantin a Methodius, vyučivše se jemu zmládí v samém městě Selunu (tj. Soluně — id), svaté písmo a knihy služeb božích přeložili, otevřevše tím bránu ke vzdělání ducha větší polovici národů slovanských“.⁸⁵

Všimněme si ještě Šafaříkových výkladů o bulharských Slovanech v Thrákii a Makedonii. Šafařík se tu především opírá o výklady jednotlivých, jak tomu říká „národních větví a krajinek“ — tedy jednotlivých kmenů, které v Makedonii byly a z nichž se některé kmenové názvy zachovaly a užívají dodnes. Některé oblasti byly tenkrát Šafaříkovi neznámy, ale o necelých deset let později (po vydání Starožitností) se mohl o tom sám Grigorovič přesvědčit, že tyto kmenové názvy byly běžné v užívání. Tak je tomu se Šafaříkovou krajinou a kmenem, zvaným Berzitia, Belzitia, Berzitiaie. Jak uvidíme dále, právě v otázce Šafaříkovy Berzitie vyslovili svůj neoushlas makedonští kulturní činitelé z Ochridu.

Šafařík se přitom opíral o prameny, v nichž jsou doloženy nejen názvy těchto slovanských kmenů, nýbrž i místní jména, která dodnes jsou na makedonském území (Ovčepolje, Polog, řeka Bregalnica, Crna Gora, Belasica aj.). Šafaříkovy etymologické výklady slovanských toponymů na makedonském území měly potvrdit a podepřít jeho výklady historické o slovanském osídlení Makedonie.

Svým přehledem dějin bulharských Slovanů (k nimž, jak jsme již řekli, řadil také Srby a Makedonce) chtěl Šafařík podat důkaz o slovanském osídlení Balkánu. Uvedl jsme rovněž, že podle Šafaříka od Bulharů přijali název „Bulhaři“ nejen Slované v Bulharsku, nýbrž i v Makedonii, Thrákii a Moesii. Zahrnul-li tedy Šafařík do svého přehledu dějin Bulharů také dějiny Slovanů v Makedonii, Thrákii a Moesii, neučinil tak jistě proto, že by chtěl tím naznačit, že všichni tito Slované, obývající uvedená území, patřili k bulharské národnosti. Proto tvrzení Emila Georgieva o této otázce

⁸³ M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlín 1941.

⁸⁴ P. J. Šafařík, *Sebrané spisy*, ... str. 210 n.

⁸⁵ Tamtéž, str. 214.

neodpovídá historické pravdě, tím méně pak názorům Šafaříkovým na makedonské a bulharské Slované nebo na bulharskou národnost.⁸⁶

Bulharský jazyk dělí Šafařík ve Slovanském národopise historicky na nářečí – cyrilské, církevní a novobulharské. Ve vymezení hranic, kde se tímto nářečím bulharským mluví, zahrnul i území makedonské: „na jihu Dunaje, ve dřevní Moesii a veliké částce Thracie a Macedonie, kdež nyní od ostů Dunaje, anobř od roku 1830 od města Falše (Falcium – id) na Prutu až do Soluna a Kosturského jezera v dél a od předhoří Želengradu na Černém moři až k Ochridě a hořejší Debře na Černém Drinu v šír v ústech prostého lidu slovanského panuje“.⁸⁷

Rád bych se zde zastavil u Šafaříkovy charakteristiky hlavních znaků nové bulharštiny. Řekněme hned, že mnoho z nich je vzato z makedonských nářečí a jsou vlastní dnešní spisovné makedonštině. Jsou to znaky, které vždy odlišovaly makedonská nářečí od nářečí východobulharských, na jejichž základě se vytvářela spisovná bulharština. Přitom jsem dalek toho tvrdit, že by Šafařík věděl o nějaké makedonštině. Ta se vytvořila mnohem později, právě však na základě také některých z těch charakteristických znaků, které Šafařík ve svém Slovanském národopise řadí k nové bulharštině. Jsou to např. místo stsl. *a* > *a*: *zab*, *dab*, *maž*, *raka*, *galab*, *patnik*; místo *ъ* > *o*: *sfekor*, *kakof*, *petok* aj.; místo *o* > *u*: *mnogu*, *duru* (dnes *duri*, v bulh. *dori*) aj. Šafařík uvádí i takové případy, kde místo *č* se vyskytuje *c*, což je charakteristické právě pro makedonská nářečí i pro dnešní spisovnou makedonštinu; dále redukce souhlásek *d*, *c*, *l* (*gleaš*, *klaiš*, *glaa*, *daboi*, *sŕnce*, *zemja*), vkladné *t* (*stram*), metatéze *r* (*gardina*, *starna*) apod.

Vedle bulharského postpozitivního členu *-a*, *-at*, vlastního dnešní bulharštině, přihlédl Šafařík i k členu makedonskému, z něhož uvádí *-o*, *-ot* (*jaziko*, *jazikot*). Zakončení sloves na *-me* v 1. osobě pl. presentis (typu *pišeme*, *sadime*) je rovněž znak makedonský. Sám Šafařík si byl zřejmě vědom, že na tak velkém teritoriu bulharsko-makedonském se nemůže mluvit stejným nářečím (dnes bychom řekli stejným jazykem). Proto poznamenává, že se bulharské nářečí (tedy jazyk) dělí na podřečí (tedy dialekty). „Jisto jest“ – píše Šafařík, – „že jinak v hořejší Moesii čili v pokrají řeky Niše a bulharské Moravy, jinak v dolejší Moesii čili mezi Balkánem a Dunajem, jinak zase v Macedonii se mluví“.⁸⁸

Pavel Josef Šafařík chápal lidovou slovesnou tvorbu herderovsky jako nejpřirozenější výraz vlastnosti a schopnosti Slovanů. Dokládají to ostatně už jeho Dějiny slovanské řeči a literatury všech nářečí a některé jeho články.⁸⁹ K popularizaci nejen bulharských, ale bezděčně i makedonských

⁸⁶ Emil Georgiev, *Rozšíření a vliv české literatury v Bulharsku v době bulharského národního obrození*, sb. Československo-bulharské vztahy v zrcadle staletí, NČSAV, Praha 1963, str. 212.

⁸⁷ P. J. Šafařík, *Slovanský národopis*, k vydání připravila H. Hynková, Praha 1955, str. 42–43.

⁸⁸ Tamtéž, str. 52.

⁸⁹ *Slovanské lidové písně*, ČČM 1833, str. 445–452; *Bibliografický přehled sbírek slovanských lidových písní*, ČČM, 1838, str. 455–461.

lidových písní přispěl P. J. Šafařík také tím, že v Příloze k Slovanskému národopisu zařadil také tři písně starobulharské a dvě písně novobulharské, které byly ve skutečnosti z oblasti makedonské.

Jestliže Pavel Josef Šafařík široce vymezil hranice užívání novobulharského nářečí, pak nemohl při nedostatku bulharské a makedonské odborné literatury a máje po ruce materiály, které jsme již výše uvedli, než k těmto jevům přihlídnout, třebaže ne tak důsledně. Ostatně o nic důslednější není ani výklad o jevech, které jsou z bulharského území a jsou vlastní dnes východobulharským nářečím. „Makedonský národ jako samostatný útvar Šafařík přirozeně neuvádí“ — poznamenává Řeháček — „jak také plně odpovídalo tehdejším podmínkám a situaci, kdy makedonské národní povědomí ještě neexistovalo a kdy se makedonské dialekty běžně počítaly do rámce bulharského jazyka.“⁹⁰

Uvedené Řeháčkovu tvrzení je v podstatě správné. Nelze s ním souhlasit tak docela jen v tom, že zcela popírá v té době makedonské národní povědomí. Vždyť ve 30. letech 19. století nebylo nijak zvlášť rozvinuto ani bulharské národní povědomí.⁹¹ Příčinu lze hledat mimo jiné v tom, že o Makedonii se v Evropě mluvilo v té době buď jako o součásti Řecka, nebo o slovanském obyvatelstvu, patřícím jazykově nejbliže k Bulharům. Shrneme-li však, jaké prameny, jakou odbornou literaturu měl o bulharském „nářečí“ Šafařík v době, kdy tyto své výklady psal, vidíme, že většina z nich pochází ze západobulharské nebo makedonské oblasti.⁹² Domníváme se naopak, že kdyby Šafařík měl dostatek pramenů z obou oblastí — z bulharské i makedonské — dospěl by možná k podobným názorům, jako v otázce slovenštiny nebo ukrajinštiny.⁹³ Viděl by pravděpodobně ty rozdíly a došel by možná k podobným závěrům, k jakým dospěl o necelých třicet let později rodilý Bulhar Vasil D. Stojanov, žijící dlouhá léta v Praze.⁹⁴

Ostatně domníváme se, že Šafaříkovi nešlo ani tak o to, charakterizovat

⁹⁰ L. Řeháček, *Slovanský národopis z hlediska filologického*, in: P. J. Šafařík, *Slovanský národopis*, Praha 1955, str. 214.

⁹¹ Ivan D. Šišmanov ve své obširné studii *Kritičen pregled na vǎprosa za spozichoda na prabǎlgarite ot ezikovo gledište i etimologičte na imeto „bǎlgarin“*, Sbornik za narodni umotvoreniya, nauka i knižnina, XVI a XVII, 1900, str. 505–754, píše, že na některých místech Bulharska jméno Bulhar jako přirozený název bylo dokonce zapomenuto a uvádí typický jev, který byl společný i pro Bulharsko i pro Makedonii: „... Pǎlna zabrava na narodnoto ime edva li šte imalo proče. Imalo e obače periōdi, kogato narodnata samosvest e ot slabnala i kogato imeto bǎlgarin v izvestni oblasti e otstǎpvalo mesto na drugi poobštī termini: christijanin, raja...“, str. 692. Dále Šišmanov poznamenává, že „vǎprosǎt za nacionalnosta i ezika na bǎlgarite pone v 40-te godini sǎvsem ne beše tǎj jasen, ta da ne si struva nikak truda, da se raziskva“. Str. 510–511.

⁹² Viz pozn. 28.

⁹³ „Šafařík už ve svém *Geschichte* stavěl Malorusy (Ukrajince) vedle Velkorusů a Bělorusů, třebaže ve Slovanském národopise ještě viděl v ukrajinské literatuře jen „zvláštnost“ ruské literatury“. F. Wollman, *Slavismy a antislavismy za jara narodů*, str. 173. „Problematiku mezislovanskou před rokem 1848 v její celé složitosti“ — píše Wollman — „ukazuje zvláště ukrajinská otázka. Reflexy růstu maloruské národnosti v buržoazní ukrajinský národ můžeme sledovat zvláště v česko-slovenské slavistice počínaje už od Dobrovského přes Šafaříka, Hanku, aj. až k Havlíčkovu“. Tamtéž, str. 172.

⁹⁴ *Slovo o literárních pracích oněch spisovatelů bulharských zvlášt, kteří přispěli a přispívají k zvelebení a ušlechtění naší národní řeči bulharské*. Česky sepsal: Bulhar Veljo D. Stojanov. *Casopis Českého muzea*, roč. 40, 1866, str. 273 až 282.

slovanské národy, z nichž se mnohé teprve formovaly, nýbrž spíše chtěl ukázat, že tu existují Slované se svou historií, etnografií, literaturou i jazykem. Konec konců jazyk není jediným kritériem novodobého chápání národa (nation).

Šafaříkova etnografická mapa Balkánu, připojená k Slovanskému národopisu, sloužila dlouho jako vzor pro vznik dalších podobných map, které vycházely ze Šafaříka. O jejím vzniku důkladně pojednal J. Hůrský.⁹⁵ Uvážíme-li, jaké potíže měl Šafařík se shromažďováním materiálů o osídlení a rozhraničení jižních Slovanů, zvláště Srbů a Bulharů (k nimž počítal i makedonské Slované) a odbornou literaturu, z níž mohl Šafařík čerpat, pak nás neudiví ani výtka Vuka Karadžiče v dopise Šafaříkovi ze dne 4. září 1827, v němž píše: „Sad ću nešto da vas opomenem. Nemojte vi Srbe bugariti. Ne samo što Ljeskovčani i Prištinci nijesu Bugari, nego i sami Vidinci i Čiprovčani i Piroćani po jeziku su bliže Srbima, nego Bugarima (premda ne govore čisto ni jednim jezikom) ne dajte se vi prevariti kojekakim Bugarskim ćiftama, koje su, kao svaki čovek, radi svoj rod umložiti.“⁹⁶

Podíváme-li se na prameny, které měl Šafařík k dispozici, jasně nám vyplyne, jaké potíže mu působilo právě stanovení hranic osídlení bulharského a srbského obyvatelstva, zvláště v otázce Makedonie a srbsko-albánských hranic. Především mohl čerpat ze spisu Ami Bouéova, z něhož si dělal poznámky o národech v evropském Turecku⁹⁷ a o němž se zmiňuje v úvodu ke knize dr. Josefa Müllera o Albánii, Rumelii a dalmatsko-černoohorském pomezí.⁹⁸ U Ami Bouéa se podle Šafaříka „po prvé objevují některé dosud zcela neznámé kraje vnitřního Turecka... jako z chaosu vzniklý nový svět, a to s překvapující jasností a správností“.⁹⁹

V Šafaříkově úvodu k uvedené Müllerově knize je zmínka o kartografických pracích, které byly Šafaříkovi známy (Riedel, Lapie, Chaton, Kiepert, Pouqueville, Leake, Boué, Griesebach aj.). Tato odborná a kartografická literatura však zřejmě Šafaříka neuspokojovala, třebaže např. Giesebachův spis mu pomohl lépe se vyznat v národnostních poměrech v Rumelii. Na základě těchto Griesebachových zpráv provedl Šafařík pak několik změn už během rytí své mapy, zvláště v oblasti Thrákie a jižní Makedonie, kde v původním konceptu byla tato oblast vyznačena jako území, osídlené výlučně Turky.¹⁰⁰

Kromě z Bouéa a Griesebacha mohl Šafařík získat zprávy také od Müllera, třebaže Müller hodně čerpal při výkladu o jednotlivých okresech v Makedonii právě z díla Bouéova. Pokud však Müller pojednává o některých makedonských okresech (Ochrid, Debar, Bitola), pak jejich obyvatelstvo pokládá za srbské; snad proto, že tato města (Ochrid, Podgorica, Debar, Bitola, Struga, Resen, Prespa, Zlokuće, Grebnik aj.) patřila k Prizrenskému pašaliku. Těžko však mohl Müller poskytnout Šafaříkovi nějaké spolehlivější informace o topografii a obyvatelstvu, když v jeho knize nacházíme

⁹⁵ Viz pozn. 72.

⁹⁶ *Vukova prepiska*, IV, Bělehrad 1909, str. 648 n.

⁹⁷ J. Hůrský, *Vznik a poslání Šafaříkova Slovanského zeměvidu*, str. 274.

⁹⁸ J. Müller, *Albanien, Rumelien und die österreich-montenegrinische Grenze*. Nebst einer Karte von Albanien. Mit einer Vorrede von dr. P. J. Šafařík, Praha 1844.

⁹⁹ J. Hůrský, cit. dílo, str. 273.

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 226.

mnoho chyb v místních jménech a někdy dokonce i zcela chybné „etymologie“.

Dalším Šafaříkovým informátorem, jak jsme již uvedli, byl V. I. Grigorovič. Jeho písemné zprávy i mapové kresby jsou uloženy v Šafaříkově literární pozůstalosti ve složce „Staroslovanské písemnosti Jihoslovanův. 1847“, v níž najdeme rovněž seznam klášterů v tehdejší evropském Turecku. Na základě všech těchto zpráv pak Šafařík dochází v určení srbsko-bulharského (ve skutečnosti srbsko-bulharského a makedonsko-srbského) území ke dvěma možným eventualitám. Údaje o nich jsou v konvolutu o národopisných mapách¹⁰¹ pod titulem *Rozhraní mezi nářečím srbským a bulharským*: „Na nowější mappě Wielando-Kiepertově sem je vyznačil podle Boué, od Niše až do spojení B. i Č. Drinu, totiž Leskomer, Manu atd. až do hor východ. č. jižn. zahrnul sem do Srbska — a však mimo to prowdl sem čáru ke Skopii, Welesu a nad Prilepem pod Debrci a Debru, podle Grigoroviče, který tvrdí, že to podle jazyka k Srbům náleží.“¹⁰² Zde je však jistý rozpor mezi tím, co Šafařík píše o Grigorovičovi a tím, co Grigorovič sděluje jednak ve svých Očerkách, jednak v korespondenci se Srezněvským a také v rozporu se zprávami Nikoly z Magareva, které poskytl Šafaříkovi již 24. prosince 1826 a z nichž si tenkrát Šafařík poznamenal: „Serbi incipiunt a Priština et ultra Niš. Etiam Nišenses malunt Bulgari audire.“¹⁰³ Na rozdíl od Zeměvidu, jak také zjišťuje Hůrský, na „Nové mapě“ z roku 1849 označil Šafařík makedonské území mezi Soluní a Seresem jako oblast osídlenou Slovany, jež zahrnul k Bulharům.¹⁰⁴

Kromě zpráv, které Šafařík získával od bulharských a makedonských obchodníků, jež navštěvovali Nový Sad, poskytla mu jen obecné informace o bulharském a makedonském území francouzsky psaná zpráva ruského konsula v Soluni Vladimira Pavloviče Titova z února 1837.¹⁰⁵ Zpráva však obsahovala některé údaje o slovanském a řeckém obyvatelstvu ve dvou pašalicích (soluňském a trychalském) a zřejmě Šafaříka neuspokojovala.

Uvedli jsme již, že v Šafaříkově vědeckém díle tvoří velkou část otázky cyrilometodějské, studium církevněslovanského jazyka a jeho památek. Zmínili jsme se již rovněž, že už v *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* uvedl Šafařík dosti údajů o činnosti soluňských bratří Cyrila a Metoděje. V *Geschichte der südslavischen Literatur*, dokončené už roku 1833, ale vydané až po jeho smrti J. Jirečkem (Praha 1864—1865) sice o bulharské literatuře nepojednává [jen v části o hlaholském písemnictví uvedl některé památky bulharské (makedonské)], ale o původu staroslověnského jazyka píše jako o makedonsko-srbském.

Jak už jsme se jednou zmínili, zavítal V. I. Grigorovič roku 1846 do Prahy a přivezl ze své cesty po Makedonii mnoho cenného materiálu.

¹⁰¹ Tamtéž, 275—276; též LANM 14 E 25.

¹⁰² J. Hůrský, cit. dílo, str. 277.

¹⁰³ J. Hůrský, cit. dílo, pozn. na str. 277.

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 279.

¹⁰⁵ *Korespondence P. J. Šafaříka*, vydal V. A. Francev, Praha 1927, str. 926—928.

Dne 26. listopadu 1846 pak přednesl na shromáždění filologické sekce Královské české společnosti nauk přednášku s názvem *Svědectví o slovanských apoštolicích v Ochridu*, která později vyšla také tiskem.¹⁰⁶ Grigorovič hned v úvodu své přednášky vyložil účel své cesty: „... umínil jsem sobě odebrati se do země, pro zpytatele slovanských starožitností nad míru důležitě, totiž do M a c e d o n i e.“¹⁰⁷

Ruský slavista, který jako první navštívil Svatou horu athonskou, rodiště slovanských apoštolů Soluň, dále Ochrid a jiná místa v Makedonii, mohl přinést (a také přinesl) důležitá svědectví a nalézt důležité památky, spojené s cyrilometodějským a církevněslovanským obdobím. Jistě překvapující bylo Grigorovičovo zjištění, že se v Soluni nejen nezachovaly žádné památky o slovanských apoštolech, ale že obyvatelé města nemají „ani ponětí“ o vzniku slovanského osvícenství. Až teprve dál na severozápad, nejprve v makedonském městě Ostrově a v dalších městech, samozřejmě pak v Ochridě, zjišťuje Grigorovič důležitá svědectví o církevněslovanském období. V této části Makedonie našel Grigorovič staré obrazy žáků Cyrila, Metoděje, Klimenta, Nauma a ostatních sedmipočteníků, zde byly konány obřadní bohoslužby sv. Klimentovi a bylo živé Klimentovo jméno i mezi prostými sedláky. „V Ochridě konečně překvapen jsem byl nenadále památkami, jenž(!) ve mne vzbudily nejživější zpomínání na dávnověké děje“ — říká ve své přednášce Grigorovič. Grigorovič přinesl do Prahy překvapující svědectví o slovanských apoštolech v Ochridě, který byl směsicí obyvatelstva nejen slovanského, nýbrž také albánského, tureckého, řeckého i valašského. Právě z úst Grigorovičových mohl Šafařík slyšet zasvěcený výklad a popis památek v Ochridu. Grigorovič zdůrazňoval význam a důležitost Ochridu ve středověku, kdy zvláště v IX. a X. století byl střediskem slovanské vzdělanosti. Není ani dnes bez zajímavosti Grigorovičovo tvrzení, že samostatnost Ochridské církve měla později, ve XIII. a XIV. století, vliv na založení Trnovského patriarchátu u Bulharů a Ipeckého (Pečského) patriarchátu v Srbsku.

Grigorovič správně považoval dobu od IX. století do roku 1015 za nejskvělejší dobu rozkvětu staroslovanské církevní literatury, neboť zprávy o staroslověnských spisovatelích se vztahují na Ochrid, ať se jedná o Klimenta, Jana Exarcha, Konstantina Bregalnického aj. Tak se stává pro nás zřejmější Šafaříkovo označení tohoto období v jeho *Rozkvětu slovanské literatury v Bulharsku* (1848) jako „zlatý věk“.

Pro makedonské dějiny je cenné i Grigorovičovo zjištění o vytlačování slovanského jazyka v Ochridě a okolí jazykem řeckým, který měl zvláště od poloviny 16. století (1555) nadvládu a trval až do 19. století.

Pro Šafaříkovo studium církevněslovanské literatury měla význam i Grigorovičova zpráva o dvou životopisech sv. Klimenta, které našel, z nichž pak jeden Šafařík otiskl také v českém překladu.¹⁰⁸ Šafaříka zvláště zajímal život Klimentův, o němž se rozepisuje dosti široce v *Rozkvětu slovanské literatury v Bulharsku*. Začátkem května 1847 Šafařík žádal Grigoroviče: „... prosím, račtež mi skrze mé moskevské přátely, Pogodina a Boďanského poslati jeden výtisk života sv. Klimenta řecky, vydání Pompera ve Vídni...“¹⁰⁹

¹⁰⁶ ČČM 1847, str. 508–521.

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 508.

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 508–521.

¹⁰⁹ L. S. Kiškin, *Neizvestnyje pis'ma Safarika v Rossiju*, Acta Universitatis Caro-

V Šafaříkově skvělém pojednání o rozkvětu slovanské literatury v Bulharsku najdeme ne jeden doklad toho, kolik materiálu mu poskytl Viktor Grigorovič. Vezměme v úvahu fakt, že cyrilometodějská tradice se nejdéle udržela právě v Makedonii, že soluňští bratři vyšli z makedonského slovanského území, že jejich překlady prvních bohoslužebních knih byly pořízeny v makedonském soluňském nářečí, že v Ochridu vzniká významné středisko slovanské vzdělanosti, kde působili Kliment, Naum a jejich učedníci a následovníci. V uvedené studii Šafařík právě těmito dvěma postavám ze sedmipočetníků, tj. Klimentovi a Naumovi, věnoval nejvíce místa. Šafařík určil hranici jejich působnosti: „Po několika letech car Boris . . . oddělil od říše své jihozápadní částku řečenou Kutmiciwici, dál nynější Albánie a Macedonie asi od Vardaru a Skopje do Walony, hor Akroceraunských, Kostura a Wodenu, a ustanoviv nad ní vladařem Dobetnu, poslal s ním tam Klimenta co krajinného učitele v náboženství, vyznačiv mu v Děvoli, Ochridě a Glavinici příslušné pohodlné místo k přebývání.“¹¹⁰ I když se Šafaříkův důraz, jak také píše J. Kurz,¹¹¹ na Klimentovu činnost nepotvrdil v celém rozsahu, mnohé z jeho závěrů pozdější studium potvrdilo. Nejstarší staroslovanské období patří všem Slovanům. Patří však právem také Makedoncům. A nejen proto lze Šafaříkovo pojednání Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku považovat za první historii také staromakedonské literatury.

Podle J. Kurze dospěl Šafařík ve svém vrcholném díle o hlaholici *Über den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus* (1858) ke třem základním tezím: „1. že Slované neměli před Konstantinem a Metodějem žádného vlastního písma, 2. písmo vynalezené Konstantinem bylo písmem zcela novým a že 3. Konstantin vynalezl hlaholici, která má ráz nového písma, cyrilici sestavil Kliment.“¹¹²

Není zde mým úkolem podrobně analyzovat uvedené Šafaříkovo dílo. Chtěl bych se zastavit jen u Šafaříkova názoru na vznik hlaholského písma. Šafařík píše, že hlaholici Konstantin sestavil už v Cařihradě a že ji přizpůsobil dialektu, který znal ze Soluně: „Da er von Haus aus macedo-slowenisch sprach, so musste er sein Alphabet wohl zuerst dem ihm bekannten Dialekt anpassen.“¹¹³ Tedy abeceda, sestavená Konstantinem, která je starší než cyrilice, byla jím přizpůsobena místnímu *m a k e d o n s k é m u n á r ě č í* z okolí Soluně. To je důležité tvrzení, které i dnes může sloužit jako důkaz proti odlišným tvrzením některých paleoslovenistů.

Šafařík sice ve své studii hledá vlast církevněslovanského jazyka v Panonii, nevylučuje však „makedonskoslovanský“ (Kurz mluví o makedonsko-bulharském!) základ první abecedy (tedy hlaholice) a staroslověnského jazyka prvních překladů. Panonie je mu vlastně teprve druhou vlastní, jejíž význam ovšem silně zdůrazňuje.¹¹⁴ Šafaříkovi rovněž patří zásluha, že vy-

linae, Slavica Pragensia III, Praha 1961, str. 61. Šlo o vydání: Vita S. Clementis, episcopi Bulgarorum Graece. Editit Franciscus Miklosich. Vindobonae 1847. Toto Miklosičovo vydání bylo reedicí knihy ieromonacha Pomperea.

¹¹⁰ P. J. Šafařík, *Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku*, Praha 1848; P a v l a J. Š a f a ř í k a *Sebrané spisy* III, Praha 1865.

¹¹¹ J. Kurz, *Cyrlometodějské a církevněslovanské práce P. J. Šafaříka*, Acta Universitatis Carolinae, Slavica Pragensia III, Praha 1961, str. 7–20.

¹¹² Tamtéž, str. 14.

¹¹³ J. Kurz, *Cyrlometodějské a církevněslovanské problémy v díle Pavla Josefa Šafaříka*, Slavia 30, 1961, str. 364.

¹¹⁴ J. Kurz, *Cyrlometodějské a církevněslovanské práce P. J. Šafaříka*, Slavica Pragensia III, str. 15.

dáním hlavních slovanských pramenů – *Života Konstantinova a Života Metodějova v Památkách dřevního písemnictví Jihoslovanův* přispěl k poznání činnosti obou soluňských bratří.

V souvislosti s Makedonií se zde zmíním ještě o dvou Šafaříkových pracích. Jsou to *Pohled na prvověk hlaholského písemnictví*¹¹⁵ a *Výklad některých pomístních jmen u Bulharů*.¹¹⁶ V Pohledu na prvověk hlaholského písemnictví mohl Šafařík správně konstatovat, že větší díl památek byl napsán a nalezen v makedonských kláštrech. Šafařík popsal Ochridský apoštol, pojednal o hlaholském písmu v Makedonii v 2. polovině X. století, obšírně si všiml činnosti Klimentovy apod. Zastavme se zde u jména abecedy, která se v rukopise Pařížském jmenuje kat'exochen bulharská. Šafařík, aby to doložil, uvádí v ní „bulharismy“ jako **slogat, demot, denet** místo dom ty atd. Postpozitivní člen uvedených příkladů však jasně prozrazuje místo vzniku. Šafařík zjistil „sesterský“ poměr abeced a jazyků: „Platí zde o abecedách naposledy totéž, co o jazycích, že vždycky jsou více méně příbuzny, byť i ne všechny jedna podle druhou, v poměru dcer k matkám, nýbrž větším dílem jen vedle sebe, v poměru sester, stály.“¹¹⁷

Pomístní jména, o nichž pojednává Šafařík v článku *Výklad některých pomístních jmen u Bulharů*, jsou z oblasti makedonské. O západobulharských Šopech získal informace jednak od Fotinova a Neofita, jednak od Grigoroviče. Jeho popis Mrváků a jejich osídlení území na jih od Razlogu může obstát směle i dnes. Už ve Starožitnostech se Šafařík zmínil o Brsjacích, za něž sklídl kritiku od makedonského obrozenského činitele dr. Robeva (jak uvidíme dále). Protože při psaní Starožitností neměl Šafařík dostatečné údaje o nich, považoval zřejmě za nutné své názory o Brsjacích korigovat. „Tehdáž ještě ani pravého vyslovení jména, ani položení země s dokonalou jistotou určití sem nemohl, hádáje na Breziče nebo Bréziče (breza, breg) a maje na zřeteli nejen Makedonii, nýbrž i Thessalii a Livadii.“¹¹⁸ Později mohl Šafařík „podle nejnovějších hodnověrných zpráv“ správně umístit Brsjáky, Brsijáky, Brsiaky do oblasti mezi Bitolou a Ochridem, hlavně do okolí Prespy a Resenu. Rovněž Vojničiče zasazuje Šafařík správně do Makedonie. Škoda, že se Šafařík už nikdy nedostal ke slíbenému pokračování článku, v němž měl v úmyslu pojednat o pomístních jmenech Poliváků, Bobunů, Keckařů a Mijáků, kteří jsou rovněž v Makedonii a jejichž jména se vyskytují dodnes.

Dílo Pavla Josefa Šafaříka bylo ve své době vědecky i politicky aktuální a setkala se se živým ohlasem doma i v ostatních slovanských zemích. „Šafaříkova kulturní vzájemnost, zvláště však jeho důkazy autochtonnosti starých Slovanů v Evropě měly z politického hlediska tehdy se vytvářejících buržoazních národů velký význam, který neztratily ani dnes.“¹¹⁹ Po prvním vydání *Slovanského národopisu*, například, které bylo rozebráno

¹¹⁵ ČCM 1852, Sebrané spisy III, str.199n.

¹¹⁶ ČCM 1847, Sebrané spisy III, str. 72–78.

¹¹⁷ P. J. Šafařík, Sebrané spisy, str. 216.

¹¹⁸ Tamtéž, III, str. 76.

¹¹⁹ F. Wollman, *Slavismy a antislavismy za jara národů*, 423.

v několika dnech, muselo vyjít druhé a třetí vydání. Již rok po jeho prvním českém vydání vyšel ruský, polský a německý překlad.¹²⁰ Podobný byl i osud Slovanských starožitností a jiných Šafaříkových děl. To všechno svědčilo o jejich vědecké a společenské aktuálnosti. Není také náhoda, že Šafaříkova díla byla v Bulharsku velmi populární a že se stal „nejpopulárnějším českým obrozenským činitelem“.¹²¹

A je zcela přirozené, že Šafaříkovo dílo, které objevilo Evropě mimo jiné Bulhary a Makedonce (ovšem jako Bulhary nebo jako makedonské Slované. Ale samotný fakt, že potvrdil, že v Makedonii žijí Slované, bylo velkým přínosem) se brzy dostává i k Bulharům a Makedoncům; byla to především díla, spojená s nejstarším obdobím slovanské literatury, s činností soluňských bratří apod.¹²²

Ovšem vedle kladného ohlasu, s jakým se Šafaříkovo dílo setkala u rodící se bulharské a makedonské inteligence, byly i hlasy, které negativně hodnotily jeho práce. Např. Vasil Aprilov vznáší v úvodu ke svým *Bolgarským gramotám* (Oděsa 1845) námitky proti Šafaříkovu popisu výslovnosti bulharského jazyka.¹²³ Aprilov však, jak známo, je gabrovský rodák a tedy jazykově patří k východobulharským dialektům. Nejsou pak tyto Aprilovovy námitky proti jeho „soukmenovci“ — jak Šafaříka nazývá — namířeny proti výslovnosti západobulharsko-makedonské, kterou Šafařík v hojných příkladech uvádí? Vždyť to jinak byla doba, kdy o nějakém spisovném bulharském jazyce se nedalo ještě mluvit v pravém slova smyslu, kdy každý povyšoval své rodné nářečí na spisovnou normu. Já vidím Aprilovovu námitku právě v tom. Pochopitelnější na tehdejší dobu byly námitky G. S. Rakovského, který si jinak velice vážil Šafaříkova díla, v otázce Prbulharů, i námitky Ljubena Karavelova proti tomu, že Šafařík považoval Cyrila a Metoděje za Řeky.

Všechna tato ať kladná či záporná stanoviska bulharské inteligence k Šafaříkovu dílu, byla vyslovena a uveřejněna mimo Bulharsko. Kromě nich však máme jediný přímý doklad o tom, že se o Šafaříkově díle, jmenovitě o jeho Starožitnostech slovanských, vědělo také v Makedonii. Dovídáme se o tom z dopisu V. Grigoroviče P. J. Šafaříkovi z 22. listopadu 1847.¹²⁴ Grigorovič v něm sděluje Šafaříkovi, že po svém návratu do Kazaně obdržel řecky psaný dopis od makedonského obrozence dr. Robeva (Grigorovič mylně četl a píše Zobbe), který byl odeslán z Ochridu 25. srpna 1846. S dr. Robevem se Grigorovič seznámil při svém cestování po Makedonii a byl u něho v Ochridě hostem. Protože v řecky psaném dopise je také pasáž o Šafaříkovi, Grigorovič tuto část Robevova dopisu opsal a zaslal Šafaříkovi. Abychom viděli, v čem spočívají Robevovy námitky proti Šafaříkovým Slovanským starožitnostem, uvádíme zde jeho překlad: „Protože jsme měli teprve nyní štěstí přečíst si Slovanské starožitnosti přemoudrého Šafaříka a všimli jsme si, že ... velký slavista uznává za Justinianovu vlast Kiostendil, spěcháme vás upozornit na Nikiforose Grigorase, kn. 2,

¹²⁰ Podle F. Wollmana, cit. dílo, str. 103n., se naopak Bodjanského překlad Slovanských starožitností nesetkal s úspěchem a v celém Rusku se tenkrát prodalo všeho všudy 50 výtisků.

¹²¹ E. Georgiev, *Rozšíření a vliv české literatury v Bulharsku v době bulharského národního obrození*, ... str. 209–255.

¹²² Tamtéž.

¹²³ P. J. Šafařík, *Odkaz*, Bratislava 1963, str. 113.

¹²⁴ *Korespondence P. J. Šafaříka*, ... str. 253–254.

kap. 2, kde je mnoho důkazů o našem městě ještě z doby Justinianovy slávy ... a ještě dnes se zachovala vesnice, kam přišel velký zákonodárce Evropy a nazývá se Istok (východ slunce — podle místního nářečí) a část (ditio), kde se vesnice nachází, nazývá se Vetreno nebo Vetrino nebo Vedrino — Vederiana Byzantinců ... s údivem jsme viděli v bulharské části Slovanských starožitností přemoudrého Šafaříka, že tu nemohl určit sídlo Slovanů Berzitiaie, na které se odvolávají a které uvádějí historikové. Kmen těchto Slovanů obklopuje a pobývá v okrese mé vlasti, zachoval si rozlišující název Barziaci k rozlišení od ostatních Miáků (miaci), kteří obývají nepřístupné hory Debru. Název Barziaci znamená podle místního nářečí muž rychlý a mocný, rozličné natyry, než naši spoluobčané a spolukrajané (spoluvlastenci), která byla potvrzena historií.¹²⁵

Jak z Robeova dopisu vyplývá, má jeho pisatel proti Šafaříkovým Slovanským starožitnostem dvě námitky. První se týká vlasti Justiniana a druhá podává vysvětlení ke kmenovému pomístnímu jménu Brsijaci (Barziaci). Je dost možné, že také na základě těchto připomínek pak pojednal a poopravil své výklady Šafařík v článku o pomístních jménech, o němž jsme mluvili výše.

Podle Grigoroviče „Všechno ostatní v dopise, dosti obšírném, se týká různých obecných předpokladů a přání pana doktora. Je zajímavý jako svědectví jisté snahy seznámit se se svou vlastní.“ O jaké obecné předpoklady a přání dr. Robeva šlo, nelze bohužel zjistit, neboť nemáme po ruce celý jeho dopis Grigorovičovi. Jinak Grigorovič v dopise Šafaříkovi nezapomíná podotknout, že „názor doktora o Justinianii nesdílí“.¹²⁶

Týž den jako Šafaříkovi psal Grigorovič také Srezněvskému. Rovněž mu sděluje, že obdržel dopis z Ochridu ... „Myslím, že není bez zajímavosti, že jsem dostal dopis z Ochridu. Kromě některých návrhů, týkajících se škol, obsahuje údaje geografické a námitky proti p. Šafaříkovi. Ovšem tyto poslední jsou slabé. Dopis jest psán doktorem Robbe, přirozeným Bulharem.“¹²⁷

Šafaříkovo vědecké dílo bylo nepochybně známo také prvnímu makedonskému překladateli Libušina soudu a písní z Rukopisu Královédvorského Konstantinu Dmitrijevovi-Petkovičovi, kterého Srezněvskij doporučoval Šafaříkovi a V. Hankovi. Petkovič byl v Praze a setkal se tu s Hankou. Podle sdělení R. Hubemu se Hankovi Petkovič velmi zalíbil. Podrobněji o Petkovičovi pojednáváme zde ve zvláštní kapitole v souvislosti s jeho překlady RKZ do makedonštiny.

I ostatní rodící se makedonská inteligence jak v samotné Makedonii, tak i za hranicemi (např. v Moskvě K. Miladinov, R. Žinzifov, K. Stanišev aj.) věděla o velkých Šafaříkových zásluhách pro Slovanstvo. Tak R a j k o Ž i n z i f o v (podrobněji o jeho vztahu k Čechám viz ve zvláštní kapitole) ve svém přehledu slovanského tisku v ruském slavjanofilském deníku *Deň* nazývá Šafaříka „slavným mužem a buditelem českého lidu“ spolu

¹²⁵ Tamtéž. O dr. Robevovi se zmiňuje Grigorovič ve svých *Očerkách* (str. 97) jako o evropsky vzdělaném muži. Rod Robevů z Ochridu a Bitoly je ostatně znám v dějinách makedonského ozbrojení. Robev byl mj. úzkým spolupracovníkem Dimitra Miladinova.

¹²⁶ *Korespondence P. J. Šafaříka*, ... str. 254.

¹²⁷ I. V. Srezněvskij, *Perepiska I. I. Srezněvskogo s V. I. Grigorovičem*, Sofie 1937, str. 25.

s Kollárem, Hankou a Havlíčkem.¹²⁸ V článku o Vuku Stefanoviči Karadžićovi z února 1864 řadí Žinzifov jméno Šafaříkovo k těm, jejichž jména „jsou známa všemu slovanskému vzdělanému světu“.¹²⁹ Uvádí jej vedle Karadžiče, Lindeho, Palackého, Hanky a Vostokova. Žinzifovi byly známy Šafaříkovy práce jednak z bulharských překladů, jednak z ruských vydání jeho děl.¹³⁰

Ve svých článcích se Žinzifov nejednou odvolává na Šafaříka jako na významnou autoritu. Je tomu tak např. v článku o tisíciletí bulharské církve nebo v obširném přehledu o osudech bulharské církve, pro které hodně čerpal právě tak ze Šafaříkových studií, zvláště z jeho přehledu Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku, kterou Žinzifov cituje v originále. Rovněž v předmluvě ke svému překladu Slova o pluku Igorově Žinzifov řadí Šafaříka k „významným slavistům“ spolu s Dobrovským, Hankou, Schlözerem aj. Také v úvodu k překladům z RKZ nezapomíná se o něm zmínit.¹³¹

Myšlenka národnosti, národní povahy, která byla jednou z vůdčích myšlenek v českém duchovním životě prvních desetiletí 19. století, vyvolala nejen herderovské chápání jazyka a lidové slovesnosti. Romantismus vedl rovněž k historismu a odtud k lidové tvorbě, jejímiž hlavními představiteli byli K. J. Erben a F. L. Čelakovský. Pro své cíle hledali morální oporu nejen ve zdrojích vlastního národa, nýbrž také u ostatních slovanských národů a dostávají se tak k myšlence slovanské jednoty a sounáležitosti.

Český a slovenský kollárismus je výrazem národní bezmocnosti a zároveň vírou v moc lidu. Jan Kollár svou *Slávy dcerou* (1824) se stává symbolem slovanské vzájemnosti. V 87. sonetu Slávy dcery mluví také o jednom období bulharsko-makedonských dějin — o caru Samuilovi a jeho armádě.

V prozaickém díle Prokopa Chocholouška (1819–1864) se odrazila nejen česká minulost. Autor se pokusil vtisknout svému dílu obecně slovanský charakter a obrací svou pozornost především k slovanskému a neslovanskému balkánskému jihu. V období dvou desetiletí (1840–1860) uveřejnil Chocholoušek v tehdejší pražském periodickém tisku (Květy, Lumír, Rodinná kronika, Pautník aj.) řadu prací, v nichž balkánská tematika našla svůj odraz. V šestnácti povídkách zachytil některé dějinné úseky ze života Srbů, Bosňáků, Černochovců, Řeků, Albánců a Makedonců. Zpracoval v nich romantický, avšak schematický nebo schematizovaný a slabě individualizovaný motiv v nejrůznějších variacích — boj proti Turkům za zachování rodu a víry.

Prokop Chocholoušek nemohl nevědět o tehdy existující cestopisné literatuře (A. Boué, Blanqui, C. Robert aj.), v níž se psalo kromě jiného také

¹²⁸ *Deň*, čís. 27 ze dne 6. července 1863; též R. Žinzifov, *Publicistika v dva tomy*, tom I, Sofie 1964, str. 123–125.

¹²⁹ R. Žinzifov, *Publicistika I*, str. 236.

¹³⁰ *Odkaz P. J. Šafaříka*, Bratislava 1963.

¹³¹ R. Žinzifov, *Publicistika I–II*, Sofie 1964.

o těžkém životním údělu křesťanského obyvatelstva v evropském Turecku. Lze proto právem předpokládat, že mu byla známa také kniha českého lékaře v Dalmácii dr. J. Müllera, jež vyšla německy se Šafaříkovým úvodem. Čerpal z ní zřejmě údaje o bitolské oblasti. Také Griesebachův spis, v němž pojednal mimo jiné i o přírodě v okolí Bitoly, Skopje, Tetova aj. měst, mu mohl poskytnout látku pro jeho povídky. Představu o oblasti kolem Vardaru mohl získat také ze Šafaříkovy mapy.

Ze 16 povídek s balkánskou tematikou, které byly později pojaty a vydány pod společným názvem *Jih* (1862–1863), jsou pro naše téma zajímavé tři – *Ilja*, *Agapia* a *Zahynutí Suli*. První dvě čerpají látku ze života slovanského lidu v Makedonii, v *Zahynutí Suli* jsou jedněmi z hlavních postav Slované z Makedonie.

V povídce *Ilja*, jež vyšla v Květech roku 1846, se děj odehrává v makedonském městě Tetovu.¹³² Najdeme v ní mnoho údajů o Tetovu a okolí, o počtu obyvatel, o Lešku a Tearci, o klášteře sv. Atanase apod. Ke konci roku 1843, v předvečer vánočních svátků, po skončení večerní mše vychází otec Kyril na jednu z městských zdí a ptá se boha, kdy prokáže svou lásku k této nešťastné zemi.¹³³ Na jeho otázku mu náhle negativně odpovídá Ilja, hajduk, jehož postava je stavěna na základě junáckých a hajduckých lidových písní.¹³⁴ Je to typ lidového odpůrce, který nenávidí Turky. V jeho postavě je vyjádřena vůle žít, revolta mladého pokolení. Když Ilja odchází do hor jako hajduk, zvolá: „Vítejte mi, stráně a skály volné! . . . ba věru, není lepší život nad hajducký, když věrná žena doprovází hrdinnou jeho pouť.“ Chocholoušek srovnává hajduky se španělskými rytíři a poznamenává, že hajduci jsou hrdiny písní a povídek křesťanů, potlačených od Turků: „Jméno hajduků se stalo dědictvím ubohého národu a toto dědictví přechází z otce na syna a písně o skutcích jeho (tj. hajduka – id) znějí nadšeně i tenkrát, když již dávno zprachnivělé kosti jeho rozneseny jsou.“ Také Ilju nechává Chocholoušek padnout „jako hajduka“. Jinak postava Ilji není dostatečně zachycena a propracována, nespojuje jednotlivé výjevy. Ani postava jeho milé Spasinovny není uspokojivě načrtnuta. Postava otce Kyrila je umělecky zachycena na základě skutečných historických údajů a na základě autorem vymyšleného schématu. Autor využil některá fakta ze života autora *Ogledala* (1816) a *Utešení grešnim* (1840), makedonského spisovatele Kirila Pejčinoviće, který se narodil v Tetovu a jenž obnovil klášter sv. Atanase v Lešku. Ve skutečnosti Pejčinović umřel jako 74letý v roce 1845, zatímco v Chocholouškově povídce umírá o dva roky dříve už jako 120letý. Při vyprávění o vpádu Arbanasů do kláštera autor povídky výslovně poznamenává, že **pravdivou** událost tuto vypravujeme jen krátce, aby se snad někdo nedomníval, že spisovatel-sky přeháníme.“

¹³² V poznámce se uvádělo, že podobné ukázky ze života slovanských bratří budou v Květech vycházeti častěji, aby vzbudily soucit u lidu k utlačovaným slovanským národům: „Podobné nástiny utrpení našich slovanských bratrů a křesťanů pod jařmem tureckým upicích, hodláme častěji v těchto listech podávat, tou naději se kojíce, že u každého spolukřesťana aspoň soucit s utrpením jejich zбудí, i žádost tu, by již mocnářové křesťanští v srdcích svých místa sotrpnosti k ubohým bratrům popřáli“.

¹³³ „Prošel jsi pane jako dárce míru a spásy veškerému světu, ale kdypak zasvitne lásky tvojí zář nad touto nešťastnou zemí?“

¹³⁴ „Já jsem pravil nikdy, otče velebný!“ – pravil Ilja – „dokud zraky své do dálky toužebně rozesílati budeme; tam v cizině necítí nikdo s ubohým Bulharem, . . .“

V povídce Ilja (jako i v jiných povídkách, např. Černohorci, jež vyšla v roce 1843 v Květech) je slabá geografická orientace a nedostatečné zachycení místního koloritu. Vyplývá to z toho, že autorovi nebyla tato místa osobně známa. Nedostatek konkrétního popisu místa děje nahrazuje Chocholoušek lyrickým popisem přírody. Pravdivost a historičnost jeho vyprávění se zakládalo na zprávách v cestopisech z té doby, z nichž čerpal. Opíraje se o ně, mohl autor tuto povídku, jako všechny ostatní, nazvat „romanticko-historickým obrazem z dějin jihoslovanských“.¹³⁵

Druhá povídka — *Hajdukova smrt*, známější pod názvem *Agapia*, vyšla o rok později než Ilja (Pautník, 1847). Je v ní zachycena pravdivá historická skutečnost — události nišského povstání proti místním tureckým správcům v roce 1841. Povstání mělo, jak známo, značný ohlas v Evropě i v Rusku. Připomnělo evropské veřejnosti, že existují národy na Balkáně, které trpí pod tureckou mocí. Chocholoušek byl současníkem tohoto povstání a mohl o něm být dobře informován ze zpráv v tehdejšímu tisku, hlavně německém. Povstání zachvátilo a také se nejdéle udrželo v nišské kotlině, a také v Kumanovsku a na Bitolsku. Některé evropské země sem vyslaly své vyslance, aby sledovali události. Kromě ruského státního rady Kadince a tureckého Jakuba paši tu byl také francouzský akademik Blanqui, který o tom vydal písemné svědectví.¹³⁶ Boris J o c o v, který o Chocholouškových povídkách obšírně pojednal, se domníval, že autor Agapie čerpal materiál přímo nebo nepřímo ze spisu Blanquiho.¹³⁷ Chocholoušek však hodně čerpal pro své povídky z německého překladu spisu C. R o b e r t a *Die Slaven in Türkei*. Zřejmě se tato Robertova kniha těšila všeobecně velké popularitě a byla Chocholouškovi přístupnější než francouzský original (*La Turquie d'Europe*, Paříž 1840). Robertova kniha posloužila Chocholouškovi jako pramen k povídkám *Drak Natajský* a *Hajduci*, v nichž lze vystopovat celé pasáže buď doslovně nebo s nepatrnými změnami přejaté, místy spojované dost nesouvisle. Nejinak je tomu i s povídkou *Agapia*. Tím nechci popírat, že Chocholoušek Blanquiho spis znal. Mezi Robertovým a Chocholouškovým vylíčením nišského povstání je však několik tak nápadných shod a někdy téměř doslovných, že není nejmenších pochyb o značné závislosti Chocholouškově na Robertovi. Chocholoušek je závislý na Robertovi nejen v hlavní osnově své povídky, nýbrž i v líčení místního slovanského obyvatelstva, jeho tělesných schopností, jeho povahy i popisu ženské krásy. Zřejmě to Chocholoušek činil vědomě, domnívaje se, že Robertův pramen odpovídá historické skutečnosti. Opíraje se pak o tento reálný historický základ, Chocholoušek vytvořil řetěz scén s dramatickou gradací a napětím, s idealizací hlavních postav, která je mu vlastní apod. Ve srovnání s Iljou je v Agapii hajduk Miloš i postava Agapie přece jen propracovanější a určitější.

Je známo, že mnoho Slovanů makedonských se aktivně účastnilo v řadě bulharských, srbských a řeckých povstání a spiknutí. K nim patřil v boji Řeků za svobodu také slavný hrdina Marko B o č a r (Botsaris), narozený roku 1790 ve Vodenu. Aktivně se účastnil bojů u Suli proti janinskému Ali

¹³⁵ V Chocholouškových poznámkách a v textu nacházíme doslovně přejaté části z vyprávění A. B o u é o v a. Výňatek z Bouéova spisu pod názvem *Společenský život v Turcích* vyšel v Květech 1842, str. 14.

¹³⁶ A. B l a n q u i, *Voyage en Bulgarie pendant l'année 1841*, Paříž 1843.

¹³⁷ B. J o c o v, *Bálgarskata romantika u Prokopa Chocholoušek*, Bálgarski pregled, Sofie 1930, kn. 3, str. 354—415.

pašovi, kde roku 1823 padl. A není divu, že o něm psali cestovatelé Ch. A. Brabdis, M. Pouqueville, A. Boué, W. M. Leake a jiní, že básníci Byron, V. Hugo, J. Slowacki, F. K. Grün aj. mu věnovali své básnické skladby.

Pramenem zpráv o Markovi mohla Chocholouškoví být, kromě prací výše uvedených autorů, také životopisná poznámka „Marko Bočar“, uveřejněná v Květech roku 1846.¹³⁸ Poznámka byla převzata nejpravděpodobněji z *Obcí zagrebački kalendar na god. 1846*. Je v ní načrtnuta jeho postava, jeho charakter a jeho boj za svobodu Řecka. Chocholoušek byl spolupracovníkem Květů a článek jistě neušel jeho pozornosti. Na konci článku se říká: „Marko může nám sloužit za příklad pravého kosmopolitismu; nemoha brániti vlast, sloužil v cizině dobré věci, vždy s ohledem na otčinu. Sláva mu!“

Povídka *Zahynutí Suli*, v níž Marko vystupuje jako jedna z ústředních postav, se skládá ze čtyř částí: Suliotka, Ali-Zade-Tepelen, Polemarcha Samuel a Zalongos. Tak jako v jiných povídkách, líčí zde Chocholoušek zápas dvou světů — křesťanského a mohamedánského. I zde nabývá převažující myšlenka národně křesťanského hrdinství nad islamelem.

Krsto Bočar je tu vylíčen v první scéně jeho synem Markem, v další části pak jinými osobami, zatímco ve třetí a čtvrté části přímo jeho vlastními úvahami a činy. Výrazně vystupuje do popředí jeho ryzí charakter, jeho láska k ostatním Slovanům, jeho statečnost a rozvaha. S veškerým zápalem se dává do služeb své nové vlasti. Mezi Turky, Albánci a Řeky jsou zde narýsovány postavy Slovanů — ať už jako jednotlivci — Marko, Mara, Krsto Bočar, Jiří, tak i jako Bočarovo vojsko Zagorané. Chocholoušek přitom poznamenává, že pojímá svého Marka „přísně historicky“. Snad mu zde kromě už vzpomenuťého článku v Květech mohlo posloužit jako předloha také Lüdemannovo pojednání o bojích kolem Suli.¹³⁹

Vystupující osoby jsou v povídce charakterizovány především bezprostředním jednáním a dialogy. Jednotlivé scény nemají pevnou a jednotnou linii, jsou často přerušovány vkládanými epizodami, které vlastní děj komplikují. Chybí tu pevná kompozice. Jinak z celé povídky vyplývají Chocholouškovy sympatie k balkánským Slovanům.

Všechny tři Chocholouškovy povídky (i jiné autorovy práce ze slovanského jihu) se setkaly v té době i později s velkým čtenářským úspěchem, o čemž svědčí i to, že v průběhu padesáti let vyšly v pěti vydáních. Jan Neruda poznamenal, že Chocholouškovy povídky z jeho sborníku Jih jsou nejčtenější. A docela právem, poznamenává dále Neruda, neboť se v nich lid učí lásce k vlasti a ke svým slovanským bratrům.

Faktem je, že v první polovině minulého století žádný jiný autor ze slovanských zemí nevěnoval ve svých literárních pracech životu a dějinám jižních Slovanů tolik místa a nepsal o nich s takovou láskou a romantickým patosem, jako Prokop Chocholoušek.

¹³⁸ Květy 1846, čís. 21, str. 82.

¹³⁹ W. Lüdemann, *Geschichte Griechenlands und der Türkei*, zvláště kapitola *Suliotenkrieg*, Lipsko 1826.